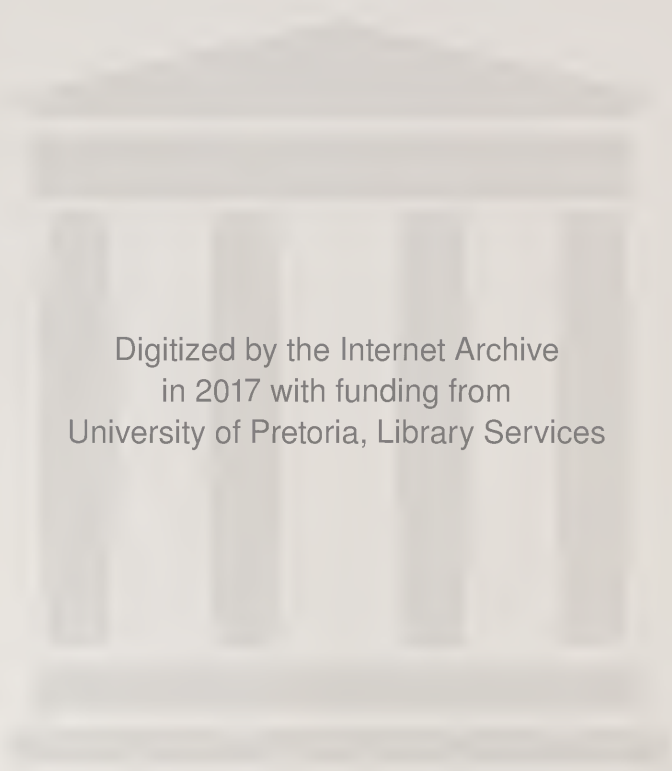

**tydskrif
vir
letterkunde**

November 1967

V:4

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Pretoria, Library Services

tydskrif vir letterkunde

Redakteur: Coenie Rudolph

Adviseurs:

*J. J. Brits, W. A. de Klerk, André Demedts, Felix Lategan,
B. le Roux, Koos Meij*

November 1967 — V : 4

KOPIE vir die tydskrif word gestuur aan:

Die Redakteur, Wenningstraat 24, Groenkloof, Pretoria.

Ongebruikte kopie kan slegs teruggestuur word as medewerkers 'n gefrankeerde koevert ingesluit het.

KORRESPONDENSIE rakende administrasie, intekengeld, sirkulasie en advertensies word gerig aan:

Mej. S. Victor, Posbus 57, Northcliff, by Johannesburg.

Die publikasie van hierdie tydskrif word moontlik gemaak deur 'n jaarlikse skenking van die Departement Onderwys, Kuns en Wetenskap en van die Afrikaanse Persfonds aan die Afrikaanse Skrywerskring.

Menings wat deur medewerkers uitgespreek word, is nie noodwendig menings van die redaksie nie.

I N H O U D

Bladsy

	1	
Redaksioneel	1	
Louis Eksteen	4	Allesverloren, by die Drakensberg
C. G. S. de Villiers	6	Medegas net kunstenaars
Petra Bonthuys	10	Voorbode
Sarel Smit	11	Vinjette
A. S. van Straten	12	Lemmetjies
Jeanne Goosen	13	Mardi Gras
Lucas Malan	15	Die groot droogte
Eben Meiring	18	Toneel en werklikheid
Evert Cilliers	22	Kristalbal
W. A. de Klerk	23	Waarom die Afrikaanse drama . . . dood is
J. H. Naudé	26	Werkzaamhede van die Dramaleesgroep
Theunis C. C. Lombard	29	My hart is 'n voël
P. H. Roodt	30	Ballade van die eensaamheid
Ignace Veys	31	Gedicht
Eddy van Vliet	32	Onhoorbaar
Julien Vangansbeke	33	Spoorloos
Willem M. Roggeman	34	Schilderkunst
Joan Lötter	35	Afskeid in Amsterdam
Freda Plekker	37	Menner
Aletta Lubbe	38	Tjelane en Radimo
D. P. M. Botes	40	Voëls van eenderse vere
M. E. de Vries	41	Kamma kind
A. J. van Vuuren	44	Gedig
Mie-jaenne Moelaert	45	Gedigte
Mada Reinecke	46	Epistola
Stephan Bouwer	47	Kafeteria-kaperjolle
A. J. J. Visser	50	Vlieërspeel
Roger Pieters	51	De Manvis
Izak v.d. Westhuizen	56	Oujaarsnag alleen in die stad
Eric Pijnaken	58	Nederlandse Literatuur op de evenwichtsbalk
A. Kloppers	62	Kersfees '64
Marlise Joubert	63	Soos water vis liefhet
Marié Blomerus	64	Die dood van die duiwe
Hennie Aucamp	65	Ai' Nastergal
Korrespondensie	70	
F. G. E. Nilant	71	Welkome publikasies

OÛ WYN — 1936

„Gelukkiglik beseffen de skrywers steeds duideliker, dat ze, als dienaars van den geest, een sending in de gemeenskap te vervullen hebben, en dat ze zich daartoe nauer by elkaar moeten scharen.”

So het die Vlaamse Vereniging van Letterkundiges en die Vlaamse P.E.N.-klub se boodskap aan die Afrikaanse Skrywerskring in 1936 geklink. C. M. v. d. Heever het namens die Skrywerskring in 'n voorwoord tot die Jaarboek van 1936 die volgende geskrywe:

„By al die pogings wat die Skrywerskring daarstel om die invloedseer van ons taal uit te brei, wil ons hierdie Jaarboek voeg, wat toon hoe verskillend die werkplan en uitdrukkingswyse van ons skrywers is, oor watter wye vlak van motiewe hulle hulle beweeg, maar ook hoe eensgesind hulle dit is in die verdiepte besef dat hulle al hul geestelike vermoëns moet inspan om die Afrikaanse letterkunde in suiwerheid en in skoonheid te laat toeneem.”

Medewerkers was o.a. N. P. van Wyk Louw, C. Louis Leipoldt, P. de V. Pienaar, J. R. L. van Bruggen, J. van Melle, Elisabeth Eybers, Uys Krige, Abel Coetzee, P. J. Nienaber, Mikro e.a. bekendes. En volgens dié skrywers se bydraes moes 1936 'n uiters vrugbare jaar gewees het. Van Wyk Louw se „Klein Gebed” en „Ecce Homo” verskyn onder die gedigte; Elisabeth Eybers se „Herfs”; van Mikro verskyn daar 'n hoofstuk uit *Toiings*; Van Melle se verhaal is die meesterlike „Oom Karel neem sy geweer saam”; Uys Krige se bydrae is „Die Palmboom”. Voorwaar 'n ryke oes!

Daar is meer bewyse dat dié jare gekenmerk is deur 'n „verdiepte besef” van die skrywer se verantwoordelikheid teenoor sy volk, teenoor die letterkunde as 'n ongekende grootheid waartoe die individu slegs 'n nederige bydrae lewer. Miskien is dit juis hierdie gerigtheid op 'n bo-persoonlike ideaal wat werke voortgebring het waarvan ons na dertig jaar kan sê: waarlik dié skrywers het werke gelewer wat groter as hulleself is.

Met hierdie uitgawe bereik die *Tydskrif vir Letterkunde* die einde van nog 'n jaargang. Oor dertig jaar verder sal 'n redakteur deur hierdie jaargang blaai en . . .

Nou toe nou maar. Ons kan dit rustig oorlaat aan die tyd. Ons hoop dat diegene wat vanjaar vir die eerste keer 'n bydrae gepubliseer het dan bekendes (beroemdes?) sal wees. Hulle wat by die persoonlike ideaal verbykyk na 'n groter waarde en

wat hulle persoonlike talent in diens stel van die Afrikaanse letterkunde en volk, sal dan met vreugde die vrugte pluk wat gewoonlik deur toewyding voortgebring word. Dié soort volksarbeid kan net deur individue gelewer word.

NOG OÚ WYN — 1938

In die Skrywerskring se Jaarboek 1938 lees mens die volgende woorde wat vandag weer aktueel is:

„En dit weet ons ook: wie die geestelike lewe hoog wil hou in die gewoel van die menigte en van sy meners, sal nie onbesoedeld daaruit kom nie, maar met littekens aan hom en iets van die modder wat daar rondgegooi word.” (bl. 84.)

„Nasionale kuns is kuns wat geskep word deur 'n persoonlikheid wat geheel binne sy volk staan, wat deur sy land se natuur, sy volk se taal en geskiedenis gevorm is, wat saamleef met die ontwikkeling van daardie volk en kragdadig daaraan deelneem waar hy kan. Die verband tussen kunstenaar en volk lê *in die persoonlikheid*, nie in enige objektiewe gehalte van die werk nie. En wat uit so 'n persoonlikheid voortkom, is nasionale kuns, al neem dit die grootste verskeidenheid vorme aan.” (bl. 85.)

„Gebrek aan verstaankrag kom nogal dikwels, té dikwels, in die wêreld voor, maar dit is 'n gebrek wat mens gewoonlik nie so openlik noem nie . . .” (bl. 82.)

Die medewerker wat hierdie woorde geskryf het, was N. P. van Wyk Louw.

NUWE MEDEWERKERS

Onlangs het 'n oorvriendelike rubrieksrywer van 'n populêre maandblad sy leseresse laat weet dat die *Tydskrif vir Letterkunde* belangstel in digwerk. Sommige het hulle digwerk te koop aangebied en wou weet hoeveel gedigte op 'n slag gekoop word. Dit lyk nou nodig om minstens die volgende onder die gewillige aandaag te bring.

Die dae is vir goed verby dat mens deur rymwoorde te soek 'n gedig tot stand kan bring. Digkuns is NIE 'n plesiertoggie op papier nie, maar dikwels harde werk; dit verg jare van toewyding.

Verder: 'n gedig is nie maar sommer uiting van die skrywer se privaat emosie nie. Al is die ontroering ook hoe hewig, bly dit privaat; ander mense stel NIE belang in jou liefde, of pyn, of eensaamheid nie. As die individuele ervaring nie universele betekenis kry nie, kan dit nouliks aanspraak maak op ernstige betragting deur enige tweede persoon.

Derdens (omdat soveel mense dit vra): daar is baie beter maniere om geld te maak. In die digkuns steek nie geld nie. As skrywers wil ryk word, moet hulle 'n ander afsetgebied soek as die *Tydskrif vir Letterkunde*. Soos die naam duidelik stel: dis 'n tydskrif vir LETTERKUNDE — nie dat die redakteur,

of wie ook al, altyd weet waar letterkunde begin of ophou nie.

Redakteurs verkies in 1967 minstens getikte „manuskripte”. Gefrankeerde koeverte is noodsaaklik as mens bydraes wat nie geplaas is nie, wil terug ontvang. Verder kan die redakteur van *Tydskrif vir Letterkunde* met die tyd tot sy beskikking (saans ná werk) slegs redaksiewerk doen en nie breedvoerige kritiek lewer op alle moontlike bydraes wat hy ontvang nie. Dis onmoontlik!

'n Redakteur se taak word vergemaklik as medewerkers oplet hoe die blad tipografies versorg word: die skrywer se naam, titels en sub-titels. 'n Breë kantlyn is altyd wenslik. 'n Versorgde manuskrip geniet die aandag wat dit verdien teen helfte die moeite.

TOEKENNING: AUGUSTUS 1967

A. S. VAN STRATEN word gelukkigwens met die bg. toekenning vir sy insiggewende artikels oor *Die Derde Oog*.

Kersfees 1967

Namens die Adviseurs en die Administratrise wens die Redakteur ons Medewerkers en Lesers 'n geseënde Kersfees toe. En mag 1968 vir u almal 'n gelukkige jaar wees.

ALLESVERLOREN, BY DIE DRAKENSBERG

- i Kap die rooi radys
gooi borrie op die rys
ming die kropslaai met asyn
en dompel krummels in die wyn
o waar is tameletjie
waar is perskemoes
o nee o nee ta' Lettie
bring bitter pampelmoes
- ii Kom ons sing Ferreira
en ta' Alie met die mebos
help vir haar ou Janna
en skinkie perskiewyn
o waar is Diena nou
en waar is klein Magriet
en waar die bonnels duiwe
die vinke innie riet?
- iii Pluk die perskies boom dra swaar
pak die kissies voer die vark
stuur na Daan in Jannesberg
gee vir Beenbreek en vir Sara
en droog die ander weg.
Maar waar is al die boorde
die lekker perskesap?
Die appelkoos en pruime
perskies en lamoene
het bitter by die pit
en oppie bome by die borrelgat
pakkie luise wit
ennie plaaspad o die plaaspad
lê maanhaar dongagat.
- iv Gooi die blink jukskei
net by die pen verby
trek die tou en Pietman orie streep
en skiet papgaaitjie in sy keep
o waar is misvloerdans
o waar konstienatrek
o nee
o nee
Lang Sareltjie
lê witbeen by die hek.

PLAASPAD

Dwaal weg
tussen populierlanings en 'n bloekombos
waaruit 'n swerm voëls opvlieg
en 'n donker wolk maak
skielik voor die ligte son
dwaal weg na Dwaalweg
om die wit huis met luike
teen die wit en ligte son
al met die gruis langs
die okkerneute in die hoenderhok
en die skoongeskropte agterplaas.
Dwaal weg oor Droefheid-op-note
na Driefontein se kwarts
en wit fonteine voor die wit son
die papierson van winterdae
met die gevlekte voëls en die donker voëls
en die neste van die bye in die krans.
Dwaalweg raak weg
'n voetpad in die veld
oor die poort na Waterval
met groenwilgers blousalies.
Dwaal weg
wit grint om die grond
bruin grond
glad plaveisel dof geletter
in die ligte son.
Dwaalweg.

MEDEGAS MET KUNSTENAARS

Anna bel en nooi my om, soos so dikwels tevore, by haar en Marcus te kom eet.

„Daar is nog twee ander gaste; Leipoldt ken jy mos en die ander is . . .”

Ek hoor nie die naam so reg nie, dit klink oor die telefoon soos Kwaai Daan, maar Anna kan mos onmoontlik oom Kwaai Danetooi van Crodinie ken. Of hoe? Ek antwoord ewe ongeërg:

„Toe maar, hoe meer siele hoe meer vreug.” Ek hoop tog om vadersnaam dat oom Kwaai Daan nie weer sy vervelige, nimmereindigende gesprek sal begin oor die dorp se haarsnyer wat sy prys met 'n hele oulap verhoog het nie. Of, nóg erger, dat hy met sy gevreesde betoog teen boedelbelasting sal begin. En hoe gaan die uiters onberekenbare Leipoldt op oom Kwaai Daan se nimmereindigende *riskoers* reageer?

Maar ek het my gelukkig onnodig oor daardie kwerulante ou oom met sy griewe bekommer: die ander gas was die beeldhouer Cuairán.

Die tafel sien feestelik uit met Anna se Kopenhaagse porselein en Jensen-silwer. Anna weet mos om haar flikkers te maak. Maar ek is mos darem ook 'n gas, en vir my is daar 'n groot verrassing. Nee, somer twee!

Marcus is 'n wynkenner van sy amp, Leipoldt ook, en hy skink sy volle goedkeuring aan sy gasheer se keuse. Die bediende sit die sopkastrolle, 'n dubbeldoor, neer en Anna sê haar „woord vooraf”:

„Vriende, ek wil net verduidelik: vir julle is daar Italiaanse *pasta in brodo*, maar Con is 'n Overberger, en my nuwe bediende is 'n Genadendaller en het vir Con oom-en-tante gekook.”

Meteens spits Leipoldt die koskenner sy ore en wil alles van daardie sop weet. Ek verduidelik dat hoewel ek skaars 'n eier kan kook, ek darem weet wat alles in die sop kom: mielies en boontjies die vorige aand geweek, klein kluitjies, vars vleis en die onontbeerlike, 'n stuk sout varkvelletjie. Die Overbergers hou van die sop dik, so dik „dat die lepel daarin kan staan.” Die Italiane sou dit 'n *minestrone* noem.

En Leipoldt die fynproewer wil ook proe hoe die oom-en-tante smaak.

„Fyn! Uitstekend! Volkome reg: sonder geelwortels en sonder tamaties wat dit suur maak. Miskien meer pittersielie.”

Ek gee hom gelyk maar sê niks nie.

Cuairán eet sy Italiaanse sop en maak geen op- of aanmerkings nie.

Die visgereg was gebakte geelbek, en daar is ek ook kenner want o'lee tant Annie du Toit van Klipdrif was die priesteres van die Overbergse viskultuur, en sy het altyd gesê dat die stukke rou vis in growwemeel moet gedoop word.

Toe die hoofgereg op tafel kom, was daar weer 'n verdekte skotteltjie vir my soort kos: afval! Pens en pootjies, die twee niertjies, harsings in die blaarpensie en, natuurlik, die bek van die skaapkop. Rondom die afval 'n krans bruin gebraaide broodsteentjies, binne-in klein jong artappeltjies, die uie eers bruin gesmoor voordat die afval in die pot gesit is.

Leipoldt vra om te proe, en hy doen meer as proe. Lekker! Cuairán wil ook die eksotiese gereg probeer en lowe die *cocina africana*, die Afrikaanse kookkuns. Gou-gou is die verdekte skottel leeg, en wanneer die bediende die nagereg inbring, is sy baie trots op die lof wat aan die kunstenaars toegeswaai word.

Maar — die Overberger vir wie die Overbergse kosse gekook is, het te min daarvan gekry, die konkurrensie van die twee hoë gaste was te sterk. Toe ek later vir die bediende in die kombuis 'n ietsie gaan gee, staan daar sowaar nog 'n groot bak afval op die tafel!

„My in die wêreld, Kadys, jy's 'n boerverneuker van jou amp! Hier staan nou nog 'n hele bak afval, en ek het nog baie lus gehad. Jy was maar bang dat jy self gaan oorskiet!”

„Nee-ag, Baas Kon, ek het nie 'n groter verdekte skotteltjie gehad nie, nie 'n mooi een vir die ghrent mense nie.”

En Leipoldt, die kenner van uitheemse kosse en skrywer van 'n hele boek oor kookkuns? Ek het altyd gewonder wat Anna kook as daardie intieme huisvriend by hulle kom eet. Maar sy was altyd doodgerus: Leipoldt kon goed lekker „peusel” aan gewone Afrikaanse kos, en miskien was hy juis om die rede 'n fynproewer.

Dikwels het die jonger geslag my oor Leipoldt uitgevra, en my antwoord was altyd dat ek hom baie goed en glad nie geken het nie. Ek wonder of hy darem sy negatiewe masker voor Markus en Anna afgehaal het? Van alle lewende Afrikaners het Anna hom ongetwyfeld die beste geken, en wanneer sy eendag van Engeland terugkeer, moet sy oorreed word om van hom te vertel want 'n vrou is 'n fyner ontleder as 'n man.

EHEU FUGACES . . .

Die droom is so realities, dat die aangeskakelde elektriese lig nie by magte is om my van die bedrukkende tonele uit vammelewe se dae en van vammelewe se mense te bevry nie. Hulle is as 't ware nog by my, en hulle wyk nie uit die vertroude omgewing van my slaapkamer met sy nugter elektriese belig-

ting nie. Dit is asof die stemme van mense wat lank reeds tot hulle vadere vergader is nog in my ore klink.

Ek bevind my onder by die rivier, ja seker, dit is die rivier aan die onderend van die groot werf, maar die rivier is nie meer dieselfde as dié van my kinderdae nie. Waar eens die swart stroom sylopies deur die paddabossies gemaak het, ja selfs waar die groot loop die oorhangende treurwilgers se takkies laat swaai het, is dit pure sand met honderde perde- en beesspore daarin. Die verflenterde bome het grysaardstamme soos skurwe, verweerde bergkranse. Die bome is afgeleefd en lewensmoeg, hulle takke rittel en bewe in die dorre somerwind in hulle laaste stryd teen die onverbiddelike dood van alle lewesens wat die aarde nie meer voed nie.

Orals rondom my is daar mense, vreemdelinge wat ek nie ken of ooit geken het nie, hulle praat aanhoudend, luidkeels en onsamehangend soos droommense en neem geen die minste notisie van my nie, miskien is ek glad nie eens daar nie, hoe moet ek dit dan ook weet, ek kan mos nie myself sien nie, ek voel en weet maar ek is daar. Ernstig verontrus, vra ek aan iemand wat haastig is en ongeduldig hom verwerdig om my uiters gewigtige vraag te beantwoord:

„Maar waar is dan die dammetjie met die vrouehaarvarings aan sy walle?”

Ek moet dit vind want Tietie het my mos gestuur om 'n bos varings te pluk vir haar *arrangement* vir môre se *blomshow*. Die man draai hom nie eens na my nie, ek hoor net die end van sy antwoord:

„ . . . die rivier vloei nie meer nie, die groot nuwe dam moet eers volloop.”

Doodbang hardloop ek weg van die sandwoesteny met sy grou boomgeraamtes, ek hyg soos ek die rivierwal uitklouter, ek hardloop na die groot sinkgat net bo die vlei, daar waar die manskens en seuns hulle gaan was in die soele someraande en waar die karweiers uitspan en hulle trekvee laat suip. Maar die groot sinkgat met sy palmiet en sy plate wateruintjies is nie daar nie; waar hy behoort te wees, is 'n leë kom droë modder met 'n menigte sonbarste. Ek voel soos iemand wat 'n taai klap in die gesig gekry het, laat my hande slap langs my lyf hang en laat my kop sak om die verwoesting nie te aanskou nie. Treurig draai ek weg en stap ingedagte werf toe om troos te soek by Tietie wat vir haar broertjie die bron van alle troos in kinderleed van die kinderjare is.

Maar nou kom die ontstellendste van alles in daardie vreeslike droom: hoewel ek die plaashuis sien lê, kom ek nie nader aan hom nie. Dit baat niks dat ek later vinnig die werf op hardloop nie, hoe nader ek by die huis meen te kom, hoe verder wyk dit terug. Tussen die waenhuis en koringstoor is daar nog net die akkerbome wat ek moet verby, en dan is ek sommer op die stoep. Die huis is nog daar maar dit lê ver, ver weg van die

bome, so ver dat dit soos 'n vaal skim aan die voet van die berg verskyn. Ek hardloop totdat ek volkome uitgeput neerval, en dan is ek wonderbaarlik weer op die sand van die uitgedroogde vlei.

Met die tweede poging om die huis te bereik, het dit beter gegaan, want meteens is ek in die voorhuis. Pa sit by Grootjie Andries du Toit se tafeltjie en lees, Ma gaan deur die middel-deur kombuis toe met 'n broodmes in haar hand, Tietie staan op die stoep en pluk malvas vir môre se *show*, onder op die werf span Ouboetie en Willem die oopkar in, Outa Koos Mars slenter oor die werf in ewige, besige doelloosheid. Die plaaslewe gaan sy gewone gang, en niemand steur hom aan my nie, ek is as 't ware glad nie daar nie. 'n Eindelose droefheid oorstelp my, en treurig stap ek die deur uit, en bevind my weer in die verdorde vlei.

Natuurlik het ek die belangrikste opdrag vergeet: die bos varings vir Tietie se blomrangskikking. Uitasem soek ek na die poeletjie met sy varingwalle, maar daar is geen poel met sy swart maalstroom nie. Dit gons om my heen van verwarde mensestemme, maar ek verstaan geen woord nie, dit is asof hulle my uitkoggel: Verby, verby, verby, verby. Nou weet ek ook dat dit verby is met die vriendelike rivier met die vinke in die fluitjiesriet, sy vrouehaarvarings, sy vaalgroen palmiet en sy plate wateruintjies. Ek hoor my angstig aan die onsigbares vra wat die eienaardige gedrag van die plaasmense beteken, en die antwoord eindig ononderbroke en ewiglik: Verby, verby, verby.

Maar waarom martel ek myself, waarom martel my onbewussyn my met die droombeeld van die ou plaas, die ou rivier, Tietie se bossie varings; en met vammelewe se mense wat ek in 'n droomwaas en deur 'n grou newelgordyn aanskou? Weier ek dan om die verlede as verlede te aanvaar? Gee ek dan geen ag op die digter se woorde nie? „Wag maar, wag maar, aanstons sluimer ook jy” en dan word ook jy 'n steeds onnaakbare skimmewese vir diegene wat eens saam met jou op die lieflike sonbestraalde aarde gewoon het.

VOORBODE

Daar's swangerskappe in die lug
êrens worstel Iets
moenie bitter aalwyn eet
of oertelbessies pluk

my buik is waatlemoen
ek klop sy skil
sien die
rooi plasentaskywe
se swart pitte
groeënd
smekend
uitreik na mekaar
tot honger en haat
'n eenheid bring
wat donker tromme
deur my liggaam slaan
en fyn barsies spleet

Dan gryp die pyn:
ver splinter krake oop
en iewers dam klonte
dooie bloed
Verslae kerm Iemand
probeer stukke
swart en wit
versoen

SPROKIE

Lente bind my intellek
strooi my lyf
op winde
oor die donker kontinent
se reënnat grond
en soetgrasveld
verby
bouvalle deur droë bome val
die deeltjies
in 'n lotuskelk

Ek ruik die riete
langs die Nyl
skud
my kruik en stap

met heupgeswaai
skelm kykies
op die stywe piramides
van my goudbruin borste

My hare val 'n swart gordyn
fakkels skep my oë
in jou donker wyn

Ek dans my wens
se heerlike vervulling
geniet die wulpse
weerskyn
van my soepel vel
tot êrens prinse
in my heup se holte klim.

VINJETTE

Iewers in vanaand
is woordeloos, bang,
iets van gisteraand.

* * *

Die tussen jou en my,
'n tuig wat skawe
tot ons woorde kry.

* * *

Nooit sal jy dieper
of die longe trek
jou asem in tot bo.

* * *

Hoe kan 'n mens vergeet
die stilte loop
jou donker op en vreet.

* * *

Te na aan die hart
lê vandag,
'n geel-ryp peer,
'n honger
dieper as die keel.

* * *

My hart sal altyd
weet, ou waarheid
lê warm toegemaak,
'n mis en rook kombes
hoog oor die kop getrek.

* * *

Daar word nie
in son deur
vensters opgewasem,

die wil lê
helfte komberse
op die vloer.

Ek wil doringboom
eenkant
my dae tel soos
sterre,
blink en ewig,
soos in die vlei
wil ek dink.

* * *

Die wind het
gaan lê,

dit wat jy
bereik het
'n houpie as
reg in die deur.

* * *

Stil en donker
kamers skoon gewit
lê ek en luister,

my hart wil bid,
my tong is bitter.

* * *

Vannag sal ek
met die sterre
— honger en dors —

rooidag flaminke
modder sien trap.

LEMMETJIES

Klein liefdesverhaaltjie

Hy kon nie beter kry nie en sy kon nie beter kry nie, toe vat hulle maar mekaar

Berou

U was nie vanoggend in die kerk nie, Here.

Die lewendc toneel

„Hoekom hou hierdie konsert so lank aan, Ma?”

Pcerboom

'n By het haar bygekom — en wekelank staan sy wit van die skrik.

Mens

Ek kan atome splits . . . hare kloof . . . vertrouwe skok . . . en haat uit liefde ontketen.

Geld wat stom is . . .

Die man met een been en twee krukke bedel geld vir sy dronk droom van twee bene en een kruk om mense mee te slaan.

Mediese ondersoek

„Jy's sieklik mooi, juffrou. Steek uit jou tong en sê a-a-a-a-a-a saam met my.”

Belofte

„Ek sal jou nooit seer maak nie, het ek??”

Sielkundige advies

„As jy nie aan die slaap kan raak nie, loop heen en weer in jou kamer . . . tot jy lig sien.”

Grammatikales

Die woord ‚dood’ is ’n geslote lettergreep met twee toe oë in die middel.

A. S. van Straten

Foto: Caru

MARDI GRAS

Snags by die diewelamp
soek ek in my grabbelsak
na 'n towerwoord
om nulpot mee te speel.

Met 'n trekmes en 'n dobbelsteen
speel ek om die keisersbaard,
die altydblommetjie is my talisman:
seblief-amulet teen die dwergpapegaai.

Teen middernag is ek kaduks gevoer
uit broesa se vuurpot
en hensop ek tussen die rooikatstert
die nôienslok
en die duiwel-innie-bos.

DORPSTRAAT, SONDAG, 6 VOORMIDDAG

In Kalifaland
strel die son die skilfermuur,
stap Abdullah
kalotjie en kaparrang
teen die slinger uit.

In die klokkehuis
sing die Imam
klepeltong . . .

NOORD-WES KAAP

Die tollies lê luns op die land
en die bantamhoendertjies koeterwaals in die vlei
skrop in die leem
vir wurmpie-druil-soos-die-reën.

Na sieps-en-braaiboud
speel ketelbroekieseuntjie soet
klein klippie kiesel
op die stoep.

Knapsakboer staar besorg oor sy land;
— karkoere drink die dors land droër
en komkommertyd lê eindeloos uitgestrek.
Waar bly die reënpadda dan vanjaar? —

In die kombuis
vul boer se vrou
'n maer jaar se voorraad aan.

SOEK-SOEK-VERHAALTJIES

(i) *Die dag toe ek na my vriende gaan soek het.*

Koerr koerr roep ek tortelduif na my vriende deur die blou vensters waar hulle binnekant om tafels sit en koffie drink. Maar ek onthou hulle gesigte nie meer nie. Net hulle ligte snorre en geel geel hande. En ek huil en ek huil en ek huil. maar hulle hoor my nie.

In my kop begin die goudvisse weer rond te swem met lang sterte wat teen my verhemelte flierts flarts fliets flarts. En later sterf my gedagtes ongebore behalwe vir die een goudvis wat in my verstand vasgroeï en eiers lê omdat die lewe helaas voort moet gaan. En ek huil en ek huil en ek huil maar niemand hoor my nie.

En dan omhels my vriende mekaar met ontstellende innigheid.

(ii)

Dis Nuwejaar en ek weet dat my brein oplaas gebore is.

Ek het geen obsessies meer nie en ek treur nie meer oor my vriende in die koue nie.

Maar wat bly daar vir my oor? Nou dat perde gestalte het, die lug helder is en die bome lower?

Die maan bestaan.

My hande is stil en ek praat nie — as ek wil kan ek maar ek praat nie. My tong lê organies in speeksel. Maar 'n pers dag klou in die kussings van my brein vas en êrens is daar 'n treinspoor en trekvoëls en veldblomme. En jou naam wat 'n vygie is.

Perdeby, Perdebyttjie, sê vir my waar kan ek 'n nessie bou, iewers ondergronds waar die grassade huil huil huil . . .

DIE GROOT DROOGTE

Die grond wat Jakob van sy vader geërf het, was goeie grond. Swaar, vrugbaar en stabiel. Hier het Jakob en sy vrou jare lank gelukkig saam gewoon: waar die gewasse groen langs waters van rus opgeslaan het. Hier het hulle ook hulle skape laat wei — 'n groot aantal skape wat Jakob se trots was. Sy vrou was van min woorde en het haar geluk gevind in die daaglikse gang van hul stil lewe op die plaas. Die skape was ook háár trots en liefde; veral vir twee wat sy self grootgemaak het, was sy besonder lief. Om sy self nooit kinders gehad het nie, het sy hulle mooi name gegee: Dawid en Josef.

Maar soos die seisoene val, het daar ook vir Jakob en sy vrou sewe maer jare aangebreek. Hoe later hoe erger het sake geword. Eers kon hulle nog uitkom met wat hulle gespaar het in die voller jare. Maar die reën het weggebly en die gras kon die groen nie weer laat uitslaan nie. Hoop het later gewanhoop. Die handpomp was nog al wat stand gehou het. Sy vrou het baie dae daar gaan sit en huil as sy water moes gaan haal. As hy haar dan daar kry, het hy verwonderd na die blink nat van haar trane gekyk en 'n groter droogte as dié om hulle in hom voel breek.

In die laaste maande van die droogte het hulle woorde ook opgedroog; geen troos kon meer geput word uit die skraal genade van die handpomp nie. Saans het hulle stil op die stoep gesit en hul hoop soos duiwe uitgestuur om 'n groen blaar te bring. En hulle kon die aarde hoor kraak onder die druk van die droogte. Dan het sy haar hand op syne geplaas en in die donker gehuil en gebid dat haar trane die aarde kon laat uitswel. Wit blokke wolke het daaglik die lug vol gerol, maar soos syself het die aarde skil gemaak en droog afgedop.

Eindelik moes hulle verkoop — teen 'n derde van die prys wat hulle wou hê; jy kan maar sê Jakob het sy erfdeel vir 'n pot lensiesop verkoop. Dit het hulle nagte lank wakker gehou; want erfgrond is bloedgrond. En toe hulle eendag oppak, moes Jakob agter die huis teen die droë windpomp gaan staan om sy vrou nie te sien huil nie. Veral van die wit lam wat sy Dawid genoem het, het sy swaar afskeid geneem.

Treurig en onseker het hulle in die stad aangekom. Daar het Jakob gelukkig gou werk gekry, want hy was 'n goeie bouer; al die geboue op die plaas het hy van kleins af steen vir steen saam met sy vader opgerig.

Later het dit met hulle goed gegaan, en toe Jakob naderhand voel dat die werke van sy hande vrug afwerp, het hy hom onttrek aan die moeitevolle arbeid en rustiger geleef. Saam

met sy vrou het hy gesien hoe die een suksesvolle bouskema ná die ander soos bome om hulle verrys om sy naam onsterflik te maak in die stad. Só goed het dit later gegaan dat hy kon dink om die plaas weer terug te koop. Maar daar was geen hoop meer nie. Die nuwe eienaar het gebyt aan die grond soos die droogte van destyds, en ondanks alle aanbiedinge kon Jakob die plaas nie weer terugkry nie. Dan het hy maar weer 'n groot gebou opgerig, en tevrede gesien hoe almal hom in sy aansien eer.

En hy het nooit gemerk hoedat sy stil vrou stiller word en sy hand vir altyd laat los het nie. Hy het nooit gemerk dat sy 'n kraal van verlange om haar gebou het nie, 'n kraal waarin sy die skape van haar hart vertroetel het in die lang winter . . .

Totdat sy eendag begin huil het, en hom vertel het van haar groot begeerte om weer die lammers te tel soos hulle inkom met die aand. Toe het hy besef dat hulle ook reeds in die aand van hulle lewens was, en dat daar iets gedoen moes word om die ou geluk weer aan te keer.

Na lang berekening het hy toe 'n groot gebou opgetrek wat groter en hoër as al die ander in die stad sou wees — sodat hy oor die stad en die droogte kon troon. En soos die laaste jare verloop het, het hy elke jaar nog 'n verdieping aan dié toring van Babel laat bou. Jakob was later so oud en gedaan dat hy deel van sy spraak en gehoor verloor het, maar die somber oë van sy moeë vrou het hom aangespoor om sy gebou steeds hoër en hoër te maak.

Toe die gebou so hoog was dat hulle die plaas van die boonste verdieping af kon sien, het hy opgehou om aan sy wonderwerk te bou. En hulle het ingetrek, hy en sy vrou, en heel bo gaan woon.

Daar het hulle toe in die laaste seisoene gaan sit en kyk hoe die groen lente oor hulle ver plaas breek. En daar het hulle getrou en sorgvuldig met groot blymoedigheid elke aand die skape getel soos hulle inkom in die groot kraal van hulle ver verlangens.

KLAAGDIG AAN SEISOENE

Somer het rooi
spatsels aalwyn
teen die hang
gegil —
maar Winter
het sy wit melaatsheid
stil
in ons ingesneeu

EPILOOG

Vaarwel tamerisk van somer
vreugdefees dankoffer en boorde
swaar olywe:
ons liefde lê onherkenbaar
toegesneeu
onder gevalle winterwoorde
en vergete herfsbeloftes.

GELOOF

Vir tabernakels van geloof
sal ons uit die hoë Libanon
suiwer seders kap —

Vir die dors by Hebron
en by Mériba
soet en bitter waters tap.

TONEEL EN WERKLIKHEID

Die afgelope paar jaar het 'n mens al gewoon geraak aan 'n voortdurende geskreeu teen alle moderne manifestasies in die kunstwêreld. Snaaks is dié toedrag van sake nie. Deur die eeue was dit nooit anders nie. Wat wel effens verbaas, is 'n afgesaagde hardnekkige weiering om die betrokkenheid van kuns by die van dag-tot-dagbestaan van die mens raak te sien.

Die onbegrypendes en antagoniste sal ons natuurlik, soos die armes, altyd by ons hê. Dié wat die moderne toneelrigting as lewende werklikheid nog nie bereik het nie. Dié wat die teater as blote vermaak en niks meer sien nie. Dié vir wie die nuwe tendens 'n gier, 'n snaaksigheid, 'n klomp onsamehangende, onsinnige, groteske, mal aktiwiteite beteken. Dié wat die moderne Afrikaanse stuk as oppervlakkig, buitelands en bestem vir eksklusiewe konsumpsie beskou. Dié wat net vreemde, onbegryplike abstraksies raaksien.

Dit is natuurlik moontlik dat die „avant-garde“-toneel nie sal spreek tot diegene wat nog nooit vasgevang was in 'n frustrerende sleurgang nie; nog nooit verstrik geraak het in wetenskaplike, politieke of tegniese jargon nie; van daaglikse gemeenskaplike en afgesaagdhede niks weet nie; nog nooit 'n brief vol ditjies en datjies geskryf het nie; nog nooit tevergeefs op die verwesenliking van 'n droom of ideaal gewag het nie; nog nooit illusies ten prooi geval het nie; nie weet van 'n wêreld waarin die mooie en die goeie nie altyd triomfeer nie; nog nooit die dun grens tussen bewustheid en onbewustheid, tussen droom en werklikheid, tussen net asemhaal en indringing in die diepte van bestaan oorgesteek het nie, altyd mooi rasioneel en wakker lewe; nog nooit gehoor het van 'n avontuur of romanse wat soos 'n feëverhaal lees nie; nie herinneringe aan kinderdae, speletjies en sirkusbesoeke ken nie; nie glo in die uitspraak van Erckmann en Chatrian dat die natuur waaghalsiger is in sy werklikhede as die verbeelding van die mens in sy fantasie.

As daar nou wel iemand bestaan op wie bogenoemde nie van toepassing is nie, is hy bepaald op die verkeerde planeet.

Dit is juis sy daaglikse doen en late wat die mens vierkantig voor die geldigheid van die omstrede nuwe stuk en sy verwyding na die algemeenheid van 'n lewenspatroon plaas; voor toneel as eksperiment met die waarheid.

Die verhaal van banaliteite, clichés, onbenullighede, van koddigheid en patos, van platvloersheid en kaalstroping, is die verhaal van die mens, sy bestaan en gebare en drama, sy aspirasies en frustrasies, sy ekstase en wanhoop, sy fisiese en

geestelike omvorming en verwording. Dit is ook die verhaal van menslike eenderswees in „dieselfde bootjie” van kom-en-gaan. Die stuk wat handel oor 'n situasie waar lewe roetine word, bewegings 'n bondel meganiese ritusse, woorde formules, besit 'n geloofwaardigheid wat alleen onsiende oë en 'n onwillige begrip sal ontken.

Die daaglikse omgang bestaan grootliks uit die demonstrasies en illustrasies van 'n dramatiese patroon. Een pertinente en treffende geval haal ek uit 'n Sondagkoerant van nou die dag: 'n bondige, patetiese fotoverhaal van menslike vervorming.

„Dikwels woon die bejaarde alleen met geen ander geselskap as 'n troeteldier nie . . . of die oue van dae is nie meer sterk en gesond nie, die oë gee in, die pad word voel-voel gesoek . . . en soms, waar daar twee van hulle is, word die tyd maar met onbenullige dingetjies verdryf . . . 'n Kamer wat tot oorlopens toe vol gestop is met oorblyfsels uit die vorige 75 jaar. Koerantuitknipsels en horlosies en almanakke en gekraakte porseleinblompotte.” Dis mos duidelik dieselfde pad wat loop deur „Wagtend op Godot”, „Bagasie”, „Die Stoele”, e.a.

In 'n ander berig hoor ons van oumense wat poppe soos kosbare kleinode behandel en so verknog daaraan raak dat dit 'n onsekbare deel van hulle bestaan word. Is die absurde teater en sy teddiebere dan nog te ver weg?

'n Onlangse brief aan 'n tydskrif kom met hierdie „Virginia Woolf”-tipe aanklag: „Die skemerpartye waarvoor hulle so lief is, is in werklikheid 'n geleentheid om hulle so verspot as moontlik te gedra en simpele olifantgrappies uit te dink . . .”

In 'n resente rolprent is daar die verwelkoming: „Terribly to see you”. Die sleutelwoord word eenvoudig weggelaat omdat dit as formule sinledig geword het.

Hoeveel van ons Afrikaanse liedjies is niks anders as ongerymde sameflansings nie? Bv.:

*Hier is my hand,
Gooi dit vol sand;
Hier is my vinger,
Julle staan van my en skinder . . .*

Wag die dramaturg so iets, word hy uitgeskel.

Hoeveel oorspronklike egtheid bly behoue wanneer ons „Aan-gename kennis” mompel?

Hoeveel hiperbole hanteer ons elke dag? „Ek het dit al duisend keer gesê”, „so lelik soos die nag”. En waarom sou die toneelskrywer hom nie van oordreweheid as vergrootglas en mikroskoop bedien nie? Dit is tog nie 'n voorreg wat tot die formele wetenskap beperk is nie.

Die moderne toneeluitdrukking moet juis spreek nie *ondanks* 'n burlleske, groteske, oordrewe voorstelling nie, maar *as gevolg* daarvan. Dit moet spreek omdat dit meer is as net 'n perverse sensasie van wanhoop en vulgariteit; omdat dit 'n konfrontasie

van mens en wêreld in sy strakste visuele dimensies is; omdat dit binne-in die werklikheid staan.

Dit is darem ook tyd dat die kwessie van beïnvloeding, ontlening en nabootsing 'n bietjie minder opgewonde betragting verdien.

Navolging moet allermens met 'n gesindheid van verwyf of aanklag benader word. Dwarsdeur die Middeleeue was dit 'n aanvaarde kriterium met 'n aansienlike prestige-waarde. En Molière sonder die „commedia dell'arte", Sartre sonder Heidegger en Dos Passos, Celliers sonder Shelley of Perk: dit sou in sekere opsigte ondenkbaar wees. Die verskynsel is so normaal en so oud soos die geskiedenis van die letterkunde; meer nog, van beskawing. Maar dit is ook onderworpe aan grade van aanpasbaarheid, vormgewing en herskepping. Toe die mens loop wou naboots, het die bekende simbolis Apollinaire opgemerk, het hy 'n wiel gemaak, wat tog glad nie na 'n voet lyk nie. Dié beginsel kan ook met vrug op literêre gebied toegepas word.

Aan die einde van die Middeleeue kan Ronsard en sy makers nog 'n skroomvallige terugkeer na die oudheid van stapel stuur. Maar reeds is daar die uitstaande kunsgevalle van Molière en Shakespeare wat plat ontlening tot grootse hoogtes van individualiteit en oorspronklikheid voer. En al was hulle genieë, elk in sy eie reg, kon hulle sin vir ontleen-, hanteer- en integreerbaarheid van stof geen geringe faktor wees nie.

Die 20ste eeu stel aan 'n ontlener eise van aanpassing en verwerking, van geldigheid en identiteit wat hand aan hand gaan met nie alleen die progressiwiteit van literêre smaak nie, maar ook die evolusie van kunskritiek.

'n Eeu breek nie stomp af wanneer dit eindig nie — of dit nou Middeleeue, Renaissance of romantiek is: sy stroom hou aan vloei tot ver binne die volgende tydvak voordat 'n verskeidenheid of sameloop van meestal enige faktore dit verbreed of vernou of opdam. Die kontinuïteitsindruk is sterk.

Kom ons by die moderne era, moet rekening gehou word met 'n kompleksiteit wat hom opvallend uitdruk in die afwesigheid van Europese letterkundige skole. Ons sou hoogstens kan praat van neigings, tendense en bewegings. Dit verklaar waarom die stempel van persoonlikheid en individualiteit so duidelik op die 20ste eeuse produk afgedruk staan. 'n Bedreigde wêreld, die menslike staat, word deur elke kunstenaar in terme van 'n eie soeke beoordeel. Maar dié Europese mens is geen geïsoleerde nie. Inteendeel, hy staan midde in 'n kettingreeks kontemporêre situasies, omstandighede en gewaarwordinge; hy is betrokke by 'n beskawings- en bestaanskrisis wat die hele 20ste eeuse Europa betrek het.

Vir die Europese skrywer het dit dus gegaan oor 'n betreklike eksklusiwiteit en geslotenheid van stof en belewing wat die buitewêreld, streng gesproke, nie kan deel nie. Eers dekades

na die katastrofe van 1939, sou die skokgolwe ook tot oor ons grense uitkring en sou die vraagstelling by die menslike staat verbreed tot 'n universaliteit wat ook deur ons eie literatuur werk.

Die moderne „avant-garde“-kuns is 'n huidige punt in 'n ontwikkelingsgang wat gevoed word deur sowel kontemporêre krisis as pionierswerk.

Ons Afrikaanse literêre navolgers van Europese gesindhede, manifestasies en indrukke dek in werklikheid in die bestek van 'n paar baie kort jare 'n wording wat Europa in terme van dekades, halfeeue en eeue meet. Huile kies eintlik kortpad, omdat hulle nie aangewese is op 'n lang, vrugbare verhaal van skeppende proefneming nie. Dit volg vanself dat die publiek hier te lande ook nie progressief voorberei is vir opeenvolgende innovasies nie. In 'n mate is dit ook die geval in Amerika. Daar, net soos by ons, staan die absurditeitsgewaarwording veel losser as op die aktualiteitsterrein van Europa. Hernuwing, broodnodige vernuwing het dit wel vir, bv. die Afrikaanse teater beteken. Terselfdertyd is dit 'n vernuwing sonder evolusiefondamente. Van die Afrikaanse toneelskrywer sou 'n mens dan eintlik nie dieselfde mate van beheer, insig, oortuiging en suggestiewe trefkrag as van sy Franse tydgenoot kan verwag nie. 'n Mens hoef maar net Knapp („Die Laaste Band” van Beckett) se bandopname met dié van Org (Barnard se „Vlieër”) te vergelyk, of „Die Trommel” (Brink) se lyk met die groeiende liggaam van „Amedee” (Ionesco), of die Afrikaanse dramaturge se geslote vertrek met dié van Pinter of Beckett.

Maar 'n gebalanseerde uitspraak oor die Afrikaanse „avant-garde“-toneel vereis ook breëre oorwegings. Ruimte en tydloosheid moet sterk onderstreep word. Die opset van stukke soos „Vlieër”, en „Bagasie” word gevoed uit 'n nou reeds universeel geworde repertorium: die vertrek, die geïsoleerdes, die futiele gesprek of gebaar, die hopelose gewag, die eindelose soeke, e.s.m.

Wanneer die Afrikaanse literatuur reageer op prikkels van sy tydvak, kan in beginsel geen fout daarmee gevind word nie. Elke periode bring sy eie vereistes, stel sy eie voorwaardes, pas sy eie maatstawwe toe. Die kuns kan dit allermins bekostig om hardnekkig en fanaties aan die verlede as vorm vas te klou. Dit bly die eindproduk wat die toets van geldigheid en individualiteit en oorspronklikheid moet deurstaan.

KRISTALBAL

Die see het die verdrinkte vis
met afsaksels
hier uitgegis.
Die lug dra die vervalle ruik
van asem uit
'n wynrooi buik.
Strand, see en lug dryf rondgeboog
glasig in 'n vis
se dooie oog.

SLAK

afgeronde knop
in 'n dop
hard om die sagte lyf
wat teen die aarde vryf
met een voet:
jou slakkegang
lê elke stadige duim
óóp en vasgevang
in 'n spoor van slym

*

ek het ook 'n stadsgedig
waar pype vloei.
en nie strome nie

ek het ook 'n stadsgedig
waar geboue groei
en nie bome nie

ek het ook 'n stadsgedig
waar harte bloei
en nie blomme nie

ek het ook 'n stadsgedig
waar mense bly
en nie klippe nie

BESWERING

'n Waspop vol spelde
het 'n slegte
betekenis?
Ons kruisig so selde
God se
gelykenis.

WAAROM DIE AFRIKAANSE DRAMA OP STERWE NA DOOD IS

Hy is nek omgedraai.

Dat dit prof. G. Cronjé was wat onlangs op 'n byeenkoms van die Fakulteit Kuns en Geesteswetenskappe van die Akademie verklaar het dat Suid-Afrikaanse dramaturge baie min betekenisvolle, speelbare werk lewer, hou 'n hele wrangheid in. Wat daartoe nog bydra, is die verdere opmerking dat drama-tiese kuns in 'n gemeenskap behoorlik kan ontwikkel as dit saamgaan met 'n ontwikkeling van die inheemse drama. Elke gemeenskap het sy eie lewensvraagstukke (*wat vermoedelik die skrywer van sy materiaal moet voorsien*) en die lede van so 'n gemeenskap moet opgevoed word om hierdie probleme „in die regte perspektief” te sien. Wanneer ons ook nog ont-hou dat mnr. Eghardt van der Hoven, een van die hoofde van Truk, 'n rukkie gelede verklaar het dat dit geldmors is om die Afrikaanse toneel aan die Rand te probeer bevorder, het dit seker tyd geword dat ons met nuwe aandag na die hele stand van sake kyk.

Wat prof. Cronjé en andere wat aktief met ons drama en toneel te doen het eers duidelikheid oor moet kry, is presies hoe die drama deur die eeue „opgevoed” het. Wanneer „op-voeding” deur die kuns (sy ‚boodskap’ heet dit dikwels) op 'n selfbewuste manier benader word, dan staan dit gewoonlik in verband met 'n bepaalde Ideaal. Dit is egter juis die Ideaal wat ook die ondergang beteken van die kuns wat die Ideaal moes bevorder. Die Ideaal is in die algemeen ons ondergang. Dié wat met angs en hartstog glo aan die Ideaal, wat al die heldedeugde ten bate daarvan inspan, moet sien dat die pit van die Ideaal die Idee is. Na die Idee word ook soms verwys as die Raamwerk. Maar dit is juis binne hierdie raamwerk dat die kuns (daarom ook die drama) moet sterf aan isolement. Dit is nie isolement in die fisieke sin nie. Ons kan nog liggaamlik „verstrengel wees met Europa”, soos dr. P. J. Meyer onlangs verklaar het, maar geestelik kan ons nog vereensaam en gepuur staan. Dit is die soort puurheid wat eintlik steriliteit is. Niks het hierdie proses, in die letterkunde veral, so aangemoedig as die bestaande Sensuurwet nie.

Die werklike funksie van sensuur is nie die bekamping van pornografie nie, maar die sif van alles wat nie die Ideaal (Idee) dien nie. Daarom juis begin sensuur reeds in die studeer-kamer. Geen skrywer gaan sy tyd mors met tragiek of komedie as hy baie goed weet dat sy komiese of sy tragiese siening van tyd en samelewing nie verder as die naaste beheerraad (wat ook in die skaduwee van sensuur moet staan) gaan kom nie. Tragiek en komedie het nog nooit veroordeel nie. Dit het egter

ook nog nooit apologeties opgetree nie. As dit egter die Idee is wat finaal orden, sin gee, tot volheid bring, is alles goed wat die Idee (Ideaal) dien, bevorder, uitbou. *Wie egter nie vir die Ideaal is nie, is daarteen*. Daarom is dit ondraaglik vir die Idee-begeesterde mens om net maar na homself te kyk soos hy is. Want soos hy is, soos ons almal is, moet noodwendig anders wees as wat ons graag wil wees. En dit is juis die Ideaal.

'n Letterkunde, 'n drama wat nie die Ideaal dien nie, is 'n vyandige letterkunde, 'n vyandige drama en moet daarom nie in druk verskyn, op die verhoog kom, of uitgesaai word nie. Dit is treffend dat die pas ingestelde sensuur in Griekeland dit selfs nie eens kan duld dat van die klassieke Griekse drama opgevoer word: dit kan die heersende Idee van die nuwe bewind dalk in diskrediet bring.

Die redenasie is altoos dieselfde. Durf daar toegelaat word dat 'n swaar verworwe heelheid (orde) deur die kuns „ondermyn” moet word? Durf hulle nog vry loop wat dit wat met inspanning, heldemoed, vindingrykheid, opoffering verwerf is, weer wil „bevraagteken”? Aanvaar hierdie moderne kunstenaars dan nie die onkreukbaarheid van motiewe, die onaanantasbaarheid van beginsel, die suiwere doeltreffendheid van beleid, die nobiliteit van die Ideaal nie? Is hulle dan so stik-sienig dat hulle nie insien dat God slegs diegene help wat bereid is om hulself te help nie? En wat is dienliker as 'n besielde Gedagte?

Wat tragiek ons egter deur alle eeue laat *beleef* het — nie geleer het nie — is dat gister nie vandag is nie; nog minder is dit môre. Vandag is enig maar ook ewig. Die teenswoordige en wat *is*, bly oneindig moeiliker om tegemoet te gaan as die toekoms. Want die toekoms, soos die verlede, voer ons weg van die teenswoordige. Die toekoms (idee) is ons moedige ontkenning van die hede; en sodoende van wat *is*. Daarom is die toekoms (idee) die broeikas van isolement. Daarmee word wat *is* (dit waartoe ons teenwoordig is) verminder, en daarmee ook die lewe wat ons juis so hartstogtelik soek. Daarom is die heldepoging om die lewe te verseker „vir tyd en ewigheid” die absurde prestasie wat dit inkort, op laas vernietig.

Hiertoe kan die ware dramaturg, soos die ware romanskrywer of digter, nooit 'n bydrae maak nie. Dit sou 'n soort selfmoord wees.

Daar is geen ander manier om dit te benader nie. Griekse tragiek, die tragiek van Shakespeare, is ook die tragiek van Corneille, Racine, Ibsen. Dit is ook die tragiek van alle lande en alle tye. Wat dit hoogstens onderskei is die uiterlike: die idioom van taal, tyd en samelewing. Wat ook nie verbaas nie; want soos Hamlet daarop gewys het, is die doel van die drama: „ . . . to hold, as 'twere, the mirror up to nature; to show virtue her own feature, scorn her own image, and the very

age and body of the time his form and pressure". Geen skrywer wat sy sout werd is, het nog ooit anders gemaak nie: Hy het verby die beeld (wat ons so dierbaar bly) gekyk, na die ware patroon van hulle wat in die naam van 'n heilige saak die lewe verbeur — soos tragiek dit openbaar; na die ware, lagwekkende gedaante van die tyd, los van sy beeld van homself — soos komedie dit openbaar.

Henrik Ibsen se geval bly vir ons veelseggend. Hy was lank vir sy eie land nie aanneemlik nie. Daarvoor was sy tragiese, ook sy komiese siening tē suiwer. As 'n gemeenskap 'n voorkeur toon vir regverdiging in die vorm van heroïese gestaltes (onthou by ons die herrie oor *Die Pluimsaad Waai Ver*); as hy terselfdertyd verstrooiing soek in vlakke sentiment; in peuterige namaaksels van wat elders geskryf word; as hy prentendeer in die idioom van 'n gestorwe tyd, as hy weier om te sien dat die letterkunde diep moet staan in vandag se aarde; as hy bly glo dat dit 'n bepaalde Idee moet dien (die Volk is ook 'n Idee); as hy krampagtig weier om na homself te kyk as deel van die mensegeslag, nie beter en ook nie slegter as wat hy is nie, dan is dit te verstaan dat 'n figuur soos Ibsen gedwing mag word om nie slegs buite die raamwerk van die nasionale Idee te leef nie, maar selfs buite die raamwerk van die nasionale grense. Dit het met Ibsen gebeur. Dit gebeur ook reeds met ons.

Dit is presies om hierdie rede dat die briljantste *tydgenootlike* stuk wat uit Suid-Afrika gekom het Athol Fugard se „The Blood Knot” is. Dit is nie toevallig dat internasionale publikasies soos die Jaarboek van die Encyclopaedia Britannica dit aangeprys het as een van die merkwaardigste stukke van die jaar, wāār ook al.

Fugard het die regte komiese toon gevind. Hy het nie veroordeel nie, ook nie verskoon nie. Hy het begryp dat louter komedie tragiek is wat sy lag nie kon hou nie.

Wat veel sē egter is dat 'n Afrikaanse „The Blood Knot” net nooit op 'n Suid-Afrikaanse verhoog sou durf kom nie. Dit sal ook nie deur die S.A.U.K. durf uitgesaai word nie.

Die Kuns is openbaring.

Daarom stem alle groot kuns tot nederigheid. Daarom het die letterkunde in sy diepste uitdrukking net dit as „boodskap”. So leer dit ons sake „in die regte perspektief sien”. Die Idee kan dit nooit doen nie.

Sodra die Afrikaanse dramaturg weer vry buite die raamwerk sal kan skryf, sal die Afrikaanse drama weer tot sy reg kom.

Ootmoed bly die eerste en die finale woord. Maar die geswore vyand van ootmoed is ons beeld van onself.

DIE WERKSAAMHEDE VAN DIE DRAMALEESGROEP

Die Dramaleesgroep is 'n informele organisasie van 'n stuk of 70 Pretorianers — toneelliefhebbers, deskundiges op die gebied van die drama en skrywers — wat van tyd tot tyd 'n spellesing hou van ongepubliseerde Afrikaanse toneelwerk, dit aan praktiese en artistieke eise onderwerp en die bevindings daarna skriftelik aan die outeur meedeel. Die doel van die Groep is om skrywers vir die toneel aan te moedig en die oorspronklike Afrikaanse drama en toneel daadwerklik te bevorder. Die Groep beywer hom ook vir die opvoering en publikasie van verdienstelike werk.

Vroeg in 1961 het mev. Cisca Marais en dr. Ludwig Binge eendag gesels oor die feit dat die ontluikende Afrikaanse dramaturg geen klankbord vir sy werk het nie. Hoe klink die stuk wat hy verlede maand geskryf het, as iemand anders dit lees? Of nog beter, as 'n span kunstenaars dit voordra? Wat wel destyds gebeur het, was dat skrywers die manuskripte van hul toneelstukke aan die destydse N.T.O. ter insae gestuur het met die hoop dat hulle leiding en konstruktiewe kritiek sou kry. Ongelukkig kon daar nie aan die versoeke voldoen word nie en is die manuskripte aan die outeurs teruggestuur.

As gevolg van die behoefte wat daar gevoel is, is die Dramaleesgroep gestig met Regter J. F. Marais as voorsitter, mev. Cisca Marais as saamroepster en sekretaresse en mev. F. Binge as tesouriere.

'n Paneel is opgestel van regisseurs wat om die beurt gevra kon word om af te rig. Tot onlangs het bekwame amateurs en leke as lesers opgetree. Veel dank is aan hulle verskuldig; hulle het hul uitstekend van hul taak gekwyd. Met die jongste byeenkoms het ervare spelers van Truk as lesers opgetree, bygestaan deur prof. Fred Engelen wat die hoofrol gelees het in „Saul”, 'n versdrama deur Gerard Seymour.

Kunsliefhebbers van die hoofstad het hulle deure ooggemaak en die gasvryheid van hulle wonings vir die Groep aangebied. Gevolglik vind die spellesing in 'n informele, huislike atmosfeer plaas. Die opkoms was nog altyd besonder goed en die geesdrif ontbreek nie. Daar is mos elke keer iets nuuts „om die draai”, soos Langenhoven sou sê. Om as deel van so 'n deskundige gehoor na 'n nuwe drama te luister en daarna die bespreking mee te maak, is 'n voorreg wat min mense kry.

Aanvanklik het die lesers „beweeg”. Hulle het al lesende op die „verhoog” (dit wil sê 'n hoek van die sitkamer) rondgelopen, op die toneel verskyn en weer verdwyn. Die ondervinding het na die eerste paar stukke geleer dat die „bewegings”

hinderlik was en dat dit beter sou wees as die lesers om 'n tafel of in 'n klein halfmaan voor die gehoor sit en sonder gebare of bewegings lees. Dit lewer die beste resultate, en dit word tot vandag toe nog so gedoen.

Die dramaturg mag die spellesing bywoon. Dit is interessant om te hoor hoe klink jou woorde uit vyf of ses ander monde, en dit is goed om die reaksie van die gehoor waar te neem. Na die voorlesing van 'n toneelstuk word daar gewoonlik verversings aangebied. Voor die stuk bespreek word, word daar van die dramaturg verwag dat hy hom aan die verrigtinge sal onttrek en huis toe gaan. Die gehoor kom nie spontaan en openlik met hulle kritiek voor 'n dag as die skrywer teenwoordig is nie.

Die Groep het besluit dat dit in die eerste plek sy taak is om die toneelmatigheid van 'n stuk te beoordeel — daarna word hy letterkundig getoets. Daar is ook ooreengekom dat daar geen vaste reëls sou wees waarvolgens 'n werk geoordeel gaan word nie — dit sou gevaarlik wees. Die kritiek moet vloeibaar wees. Die gulde reël is om geen reël te hê nie.

Sedert 1961 het die Dramaleesgroep 32 manuskripte ge lees, soos blyk uit die lys hieronder. Dit bestaan uit versdramas, dramas, blyspele, klugte, eenakters en een hoorspel.

Vier van die 32 het besondere onderskeidings te beurt geval. „Die Onwillige Weduwee,” deur Henriette Grové, het 'n prys verower en is opgevoer.

„Bye om 'n Aster”, deur Anna Rudolph, is ingestuur vir die Departement Onderwys, Kuns en Wetenskap se wedstryd en het 'n spesiale prys verower.

„Die Loodswaaiers” van Uys Krige is deur Kruik met sukses opgevoer. Volgens Uys se persoonlike mening is dit „die drama waarvoor hy agt-en-twintig jaar lank gewag het.” Die een oomblik, sê hy, skater die gehoor van die lag, en die volgende oomblik loop die trane.

„Die Kongres” van Louis de Villiers is een van die suksesvolste stukke wat tot dusver deur die Groep ge lees is. Dit is omtrent twintig maal al deur verskeie verenigings opgevoer, en is ingesluit in die bundel „Debuut”, wat deur Regter J. F. Marais en Cisca Marais uitgegee is.

'n Klompie manuskripte moes teruggestuur word omdat hulle nie aan die minimum standarde voldoen het nie.

Gedurende die afgelope ses jaar het die Groep hom nie uit-sluitlik by die voorlees van ongepubliseerde Afrikaanse toneelstukke bepaal nie. In Junie 1962 is 'n Ionesco-aand gehou wat byval gevind het. Alhoewel hierdie skrywer se styl vir 'n Afrikaanse gehoor ietwat vreemd voorkom, het die voorlees van sy werk 'n prikkende vars luggie deur ons gedagtes laat waai. In Augustus van dieselfde jaar is daar 'n poësie-aand gereël toe Barnard Gilliland, Freda Plekker en Buntjy Hollo-

way-Grobler van hulle ongepubliseerde gedigte self voorgelees het.

Die Dramaleesgroep het ook buite Pretoria 'n paar fakkels gaan opsteek. In November 1961 het die Groep Bunty Holloway-Grobler se Bybeldrama, „Bloed aan die Deurposte”, by die vakansiekamp by Hartebeespoortdam voorgelees. In Oktober 1962 is Coenie Rudolph se eenakter, „Die Erfenis”, by Klerksdorp se nuutgestigte amateurtoneelvereniging gelees. Hierdie daadwerklike belangstelling van uit Pretoria het baie daartoe bygedra om entoesiasme vir die toneel op hierdie lewenskragtige Wes-Transvaalse dorp aan te wakker.

'n Organisasie soos die Dramaleesgroep het ook administrasiekoste. Daar moet byvoorbeeld betaal word vir die tik van manuskripte om genoeg kopieë vir al die lesers beskikbaar te hê. Om in hierdie behoefte te voorsien, is daar van die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap 'n subsidie verkry met daarmee gepaard gaande amptelike erkenning.

Daar is soveel persone wie se hulp en raad die spierkrag van die organisasies was en is, dat mens liewers nie name wil noem nie. Tog is daar een naam wat op byna elke bladsy van die werksaamhede van die Dramaleesgroep staan. Cisca Marais het die organisasie help stig en hom grootgemaak. Die feit dat die Groep vandag 'n besondere plek in die kulturele bedrywighede van die hoofstad inneem, is in 'n groot mate aan haar onvermoeide ywer en entoesiasme vir die Afrikaanse toneel te danke.

Lys van manuskripte wat tot dusver gelees is:

Titel	Skrywer	Wanneer gelees
Solidêr	Maryna Becker	1961 Junie
Die Kruik van Mariggio	Louis Malan	Augustus
Die Hamer	Coenie Rudolph	September
Bloed aan die Deurposte	Bunty Holloway-Grobler	Oktober
Godeskemering	Barnard Gilliland	November
Die Stille Stryd	Susie Meij-Viljoen	1962 Maart
Hoe ry die trein	Chris Barnard	April
Die Groot Geheim	J. H. Naudé	Mei
Ballonne	Francois Marais	Junie
Die Erfenis	Coenie Rudolph	Augustus
Die Generaal	E. Planjé	September
Venus en mnr. Morkel	Jacques Loots	Oktober
Karbonkels	Mikro	November
Riti	Zarb	1963 Maart
Putsonderwater	Bartho Smit	April
Wie 'n oor het	Bunty Holloway-Grobler	Junie
Lig in die duisternis	J. Perold	September
Die Onwillige Weduwee	Henriette Grové	November
Die Gifbokaal	Eric Holm	1964 April
Eenakter	Massie le Roux	} Junie
Die Kongres	Louis de Villiers	
Die Loodswaaiers	Uys Krige	Oktober
Blom teen die wand	Paul Naudé	1965 Januarie
Die erwe van ons Vaders	Joan Retief	Junie

Ciska Marais

Photo: Caru

Westewinde oor Skaars-van-Als	M. A. Smit	}	September
Die Wit Sakdoek	Anna Rudolph		Oktober
Vreemdeling in die Reën	André P. Brink	}	1966 Maart
Die Nominasie	Louis de Villiers		Junie
Bye om 'n Aster	Anna Rudolph	}	September
Die Operasie	Louis de Villiers		1967 Junie
Die Beeldhouers	Dolf van Niekerk	}	September
Saul	Gerard Seymour		

THEUNIS C. C. LOMBARD

MY HART IS 'N VOËL

My hart is 'n voël en hy sing
 en hy fluit in 'n ribbekas-hok;
 hy sing en hy bring
 die dae, die maande, die jare stok-
 sielalleen deur, in sy ribbekas-hok.
 Die dae is son en dis wind en dis gras;
 wat wit is, verdor: bene van 'n ribbekas-hok.

Die voël het gevlieg teen die wit son vas,
 net winde wat lieg, in die ribbekas tas,
 net winde wat sing, maar die voël het gevlieg,
 net winde wat sing soos my hart, maar lieg,
 net winde wat sing, maar die voël het gevlieg,
 weg uit die ribbekas, weg . . .

KOMPENSASIE

Ons het 'n grafsteen toe bestel:
 met woorde diep gebeitel
 van geboorte tot die sterwe
 in graniet ons self vergewe:
 dat ons geregverdig
 met ons sakdoeke kon staan,
 daar teen die son se blinde lig
 emosies bloedlaat met 'n traan
 en netjies weer die hek
 kon toetrek op sy plek.

BALLADE VAN DIE EENSAAMHEID

Ek sien jou oë blinkend bot
as jou rank bruin lyf
grypend in my drif verstyf

jy word 'n vlammende aarde
terwyl ons in die sterre woon
'n blaar 'n vrug 'n boom

ek sien jou ween
terwyl jy hulpeloos in my leun

ek vra vergeefs na jou
as ons liefde uitgeblom
en stukkend in ons asems klou

DORMEZ TRISTESSE

Alles is onherhaalbaar
en verby

jou stil fluistering
en dye
ons woordelose herhaling
en swye . . .

alles triest
alles
God
verby.

WOORD

Dakkamer en kol-kol lig
ek leef
in jou oë
tot môre

van sonlig
en skadu
tot môre

en val deur jou oë
die wêreld as blinde
in!

GEDICHT

Dit wordt een aquarel
door verliefde vingers
een kleurenhongerige geboorte
binnen het woord dat ik bewoon.

Er ligt lente in de winter
een roerloos woord dat groeit
en hard wordt als ivoor
en hongerig als liefde
of ontoegankelijk.

Langs de rivier
vrijen wij zeewaarts.

* * *

Wanneer begrijpen
ons huis zal worden
wanneer de weg
begaanbaar wordt,
dan zullen wij
van op de brug
keien in het water
plonsen,
dan zullen wij lachen
hoog en vrij
en soms
luisteren
en peilen
naar de stilte
die plots
zal openbarsten
in handgeklap
en een verschrikte vogel.

ONHOORBAAR

ik leef met de wijzers mee
onhoorbaar
zoals de groei der planten.
mijn taal
heeft de weë geur van chocolade.
mijn handen,
verbonden aan een vage angst,
tellen de voorbije seconden.
de horloge slaat
waarheden in mijn hoofd
zoals het genummerd geluk van
zestig minuten in een uur,
de steeds weerkerende zekerheid
dat de tijd
me heeft ingehaald.

*

mijn kroon bloedt van doornen
scherp als woorden
ongekroond koningskind
smaakt mijn mond naar
bedelaarsbrood
verwekt mijn mantel koude
bij de naakten
de heilige samaritaan
slechts aan mijn eigen honger herkend
loop ik de mensen
blind voorbij
en zie slechts
mijn spiegelbeeld
mijn fatamorgana
waaraan ik ijdel namen geef
zoals:
ongekroond koningskind.

SPOORLOOS

Hij die achter een veilig raam
waartegen zich zacht een voorhoofd laaft
in de schemer van zijn gedachten
naar zijn droombeeld tast
nadert gevaarlijk het porselein
dat pronkziek
op de schouders van zijn schaduw staat
voedt blindelings de stilte
tot een gil

A. J. VAN VUUREN

Jou woorde
 kom krap
soos 'n tak
 teen 'n ruit
aan my hart
Jou oë
 is 'n leuen:
ver spikkels
 van swawels
in 'n winterdroom.

Maar oral
klink jou lag,
soos die skielike borrel
van 'n vrolike stroom.

SCHILDERKUNST

Vincent met het afgesneden oor,
in de brieven aan zijn broer Theo
grijnst het wrange masker der wanhoop,
wat slijm en schuim tussen de tanden.
Na de zelfmoord van Van Gogh
begon het licht zijn opwaartse beweging:
een gele, snel draaiende zon.
Want elke terugreis uit de dood
geschiedt steeds onbemand.
In het blonde landschap
staat het graan nu
wuiwend tot in de waanzin,
zingend van een melodieuze dood.

HORIZONTAAL

Het landschap ontstaat in je ogen
en je draagt het overal met je mee.
De liefde fladdert weg.

Je dorre takken breken.
En elk seizoen laat
zijn verwoesting in dit lichaam na.
Net jaargetijde geurt
en uit de diepten van het verleden
duikt de mens weer op
als een biochemisch verschijnsel
met een hermetisch ingebouwd verdriet.

Het licht van de zon
gaat aan en uit.

Ook de achterdocht blijft hoorbaar.
Een nieuw bewustzijn
is op komst.
De zonnebril is je enig verweermiddel
tegen de melancholie van de herfst.

Het oor van de tijd blijft dicht.

AFSKEID IN AMSTERDAM

„Ek sal by die Café Americain wees,” lui sy kaartjie. Ek het die Leidse plein platgeloop op soek daarna. Eindelijk sien ek die Hotel America. Hy staan op die trappies. Sy spierwit hare waai in die wind. Met 'n skok besef ek dat dit maar drie jaar is van die laaste keer in die Kaap.

„Waar wil jy sit — binne of buite?”

„Wat verkies u?”

Bekende skoueroophaling. Ons sit buite. Wit geverfde grasstoele. Sigaret. (Dieselfde silwerkoker.) Kelner.

„Wat sal jy drink?”

„Kan ek tee kry asseblief?”

„Tee!” verontwaardig. „As jy in Holland is, eet tog Hollands!”

„Maar u het tog altyd tee gedrink in Suid-Afrika.”

„O ja, dit doen ons wel hier ook.” Aan die kelner: „Een kop tee en 'n *café glacé*.”

„Jy laat my dink aan my eerste vrou se ouers. Hulle het hul lewe lank gespaar om na Parys te gaan. Toe hulle uiteindelik sou gaan vir 'n maand, keer hulle na een week terug omdat hulle daar geen gekookte aartappels kunne krije.”

„Onthou ek is nog maar drie uur in Holland,” verdedig ek.

„En geniet jy dit wel?”

„Amsterdam is pragtig!”

„Nou-ou, vandag is nie so prettig,” dit is winderig en grys, „maar't was een pragtig lente.”

'n Vuil voëltjie kom pik aan 'n krummeltjie.

„Mossie,” sê ek.

„Mus, zeggen wij.” Hy probeer opsetlik Afrikaans vergeet — ek kon dit ook aan sy briewe merk.

Ek hoor hom weer, veertien jaar gelede in Pretoria:

„Ek het gister my Suid-Afrikaanse burgerskap gekry,” nogal met 'n bietjie trots, „tot eergister het ek gepraat van die vervlakste Afrikaners; nou praat ek van die vervlakste Hollanders.”

Drie jaar later het hy weer officieel 'n Nederlandse burger geword, net voor hy Kaap toe is.

„Hoe gaan dit met die seuns?” Iets om oor te praat.

„Willem-hulle het 'n dogter ook en hulle kom in September terug van Kanada.”

„Weer Engeland toe?”

„Ja, Londen.”

„Dis gaaf. En Tom?”

„Hy is ook in Kanada. Voortreflike oom vir Willem se kinders!” ’n Bietjie deernis in sy glimlag.

„En Marlene?” Ek weet hoe ongelukkig hy was omdat Willem met haar getroud is.

„Sy moet maar saam. Kanada is omtrent net so koud as Inverness waar hulle eers was,” leedvermakerig — „sy kan koue nie verdra nie.”

Stilte. Ek wil vra oor sy vrou, maar weet nie hoe om dit te stel nie. Ek het haar nooit ontmoet nie.

„My vrou is op ’n toer na Skandinawië.”

„O, ons was ’n naweek in Kopenhagen.”

„Haar salaris is amper soveel as myne. Sy gee ook les by die konserwatorium.” Die ou bitterheid kom terug: „Maar hier word sy aanvaar om wat sy is, nie om die kleur van haar vel nie.” Ek merk nou ook iets anders, dis nie die byna fanatiese uitvaar teen die kleurbeleid soos laas in die Kaap nie — hierdie ongeluk gaan dieper.

Is dit die veertig jaar tussen hulle? Hy het tog geweet dit kan nie werk nie. Ek kan nie glo dat sý gelukkig kan wees nie, net so min as hy — al was geluk vir homself moontlik nie ’n oorweging in sy besluit om met haar te trou nie. Sy is nou ’n genaturaliseerde Nederlandse burger en sal waarskynlik nooit teruggaan Kaap toe nie — so het hy laas geskryf en bygevoeg: „Sy verlang natuurlik baie na haar moeder.”

Die kelner bring ons bestelling.

„U ou huis in Pretoria is verkoop; daar gaan woonstelle gebou word,” probeer ek. Hy sit stilswyend en uitkyk oor die plein.

„Ons was in Oktober in die Kaap.” Geen reaksie. Dan:

„Ek was verlede week op die TV vir die Anti-Apartheidskomitee. Ek is op die bestuur. Dit bereik omtrent ’n miljoen,” hy glimlag effens, „dit maak my seker ook ’n Provo.”

’n Pensklavierspeler speel sy deuntjie vir die paar klante en doen die ronde vir sy fooritjie.

„’n Dubbeltjie. Dis nou ’n tientjie. Voor die oorlog was dit één sent.” Die klein geldstukkie lyk baie soos ons ou tiewie.

Ek moet loop om my man halfvier by die hotel te kry. Ek voel skuldig om te verduidelik dat ek reeds moet gaan.

„As ons vanmiddag die motor kry, kan ons u wegbring. Maar moontlik kry ons dit môre eers.”

„Dankie, ek gaan maar met die bus. Dis heeltemal gerieflik.”

Ons groet is ongemaklik formeel.

„Groet jou man van my.”

„Dankie; groete ook aan Mevrou.”

Hy begin oor die besige plein loop. Ek sien hom tussen die trolliespore wag. Hy leun swaar op sy wandelstok.

MENNER

Onder 'n wit carrara-maan
(hoe vele bid nog beelde los
uit hierdie ersatz-marmer!)
op die uur van die wynsteen
word die leisels in my hande
skielik slap
omdat ek skielik wis
skielik wis
hoe min ek werklik menner is
agter die wegholperde van my oë
agter die spanmaats van die dwinglandy
wil en kompromis

op die uur van die wynsteen
onder 'n wit carrara-maan
toe skaduwees soos slap leisels
oor die pad van my oë gaan.

BLOEKOM IN WATER

Kaatsings lig
eekhorings teen sy verdrinkte stam
en die pretensies van sy blare dans
in 'n bont flotilla
die mardi gras van hulle dood

en die son op sy maag teen die rante
om die hoogste blaar
in sy laagste visier te raam
en toe hy val sleep hy
die mimiek van sy skaduwee tuimelend saam

kaalvoet met my hande
en met my woorde kaalvoet
red ek die blad se verdrinkte
verweer
dat die dood nie net die blaar nie

maar ook sy skaduwee verteer.

TJELANE EN RADIMO⁽¹⁾

Tjelane en haar mense het in 'n mooi huis gewoon. Tjelane was omtrent vyftien jaar oud toe haar mense besluit om te trek. Maar Tjelane sê: „Ek trek nie.”

„Dit help nie jy bly alleen nie, Tjelane,” sê die ander. „Radimo (die mensvreter) sal jou opeet.”

Maar Tjelane sê: „Nee, ek trek nie.”

„As jy hier bly, hoe sal ons maak?” vra haar ma.

„Julle moet my toemaak. Haal die deur van die huis uit en bou die muur toe. Laat staan net 'n klein venstertjie oop waardeur julle my kos kan gee,” sê Tjelane.

Die mense maak toe so. Hulle bou die deur toe en laat staan net 'n klein venster oop waardeur hulle die kos kan aangee vir Tjelane. En hulle gaan weg.

Toe bring Tjelane se ma altyd vir haar kos en roep: „Tjelane! Tjelane! Kom vat jou kos!” Dan vat Tjelane die kos en sy eet en haar ma gaan weg.

Op 'n dag kom Radimo, die mensvreter, en hy sê met sy groot, dik stem: „Tjelane! Tjelane! Hier's pap vir jou.” Maar Tjelane hoor sommer dis nie haar ma se stem nie en sy sê: „Radimo, al gaan jy twee maal dood en al gaan jy drie maal dood, jy's nie my ma nie. Loop!” Sy jaag hom weg.

„Toemaar Tjelane, ek sal jou nog kry,” sê Radimo en hy gaan sit agter 'n bos daar naby. Tjelane se ma bring weer twee maal vir haar kos en Radimo sien en hoor; en nadat Tjelane se ma weg is, kom hy nader en hy probeer sy stem klein maak, nes Tjelane se ma s'n. „Tjelane! Tjelane!” roep hy.

„Loop Radimo, jy's nie my ma nie, hoor jy?”

Toe gaan Radimo huis toe en hy vertel die mense daar van Tjelane. En die indoena, wat 'n slim man is, sê vir Radimo: „Vat gladde klippies uit die rivier en brand hulle warm in die vuur. Sluk hulle in dan sal jou stem klein word — net soos Tjelane se ma s'n. Maar jy mag nie hoes nie, nie eenkeer nie. Net die klippies sluk en sluk en stilbly.”

Radimo maak so. Hy gaan haal klippies uit die rivier en maak hulle goed warm in die vuur en sluk almal in. Maar o aarde, toe hoes hy en toe hy praat, is sy stem nog maar groot en hard. Weer gaan haal hy klippies, maak hulle warm en sluk. Dié keer hoes hy nie en toe hy praat, is sy stem klein en fyn net soos 'n vrou s'n.

Toe loop Radimo weer na Tjelane se huis en hy roep: „Tjelane! Tjelane!” en Tjelane dink dis haar ma met die kos

(1) Hierdie Sotho-legende is mondelings van geslag tot geslag oorvertel en dis feitlik seker dat dit in die huidige vorm nog nie opgeteken is nie.

en sy kom. Sy staan stil van die skrik toe sy Radimo sien en vinnig gryp hy haar hand styf vas en trek haar deur die gat in die muur, gooi haar in 'n sak en bind dit styf toe en dra haar weg.

By sy kraal sit hy die sak neer en sê vir sy vrou wat al die tyd Tjelane se suster is: „Pas hierdie sak mooi op; daar's 'n vet bok in wat ons kan slag. Moenie laat hy uitspring en wegkom nie, hoor!” Daarna drink Radimo bier, baie bier en hy sing en hy dans en stamp voete tot laat in die nag.

Tjelane roep saggies uit die sak: „Suster, maak oop!”

„En toe?” sê haar suster verbaas. „Hoe kom jy in die sak?” Tjelane vertel alles wat gebeur het en huil en sê Radimo gaan haar opeet . . . hoor nét hoe sing en dans hy!

„Kom gou uit!” sê haar suster en maak die sak oop. Tjelane klim uit die sak en sy en haar suster maak die sak half met krimpvarokies en slange en skerpioene en nog baie ander steekgoeters . . . en bo-op in die sak sit hulle nog 'n pofadder. Nou is die sak net so vol as toe Tjelane nog daarin was. Hulle maak die sak toe en Tjelane vlug so vinnig as sy kan na haar ma toe.

Radimo is nou moeg en baie honger en hy kom en sê: „Vrou, maak oop die sak. Ons moet nou die bok slag en eet.” Maar sy vrou is bang — sy wil nie. Toe roep hy sy kind en sê: „Maak oop die sak.” Die kind maak oop en steek sy hand in die sak.

„Eina, hy byt!” skree die kind en hy hol weg. „Hy het my! Hy het my!” skree hy so ver as hy gaan.

„Aag, julle is dom,” sê Radimo en hy maak die huis se deure toe. Hy maak die sak los en skud dit uit . . . Dis 'n groot storie nou. Die goeters byt en steek vir Radimo — almal gelyk totdat hy skree, die deur oopruk en die veld invlug tot by die spruit waar water is. En hy hou aan skree, spring in die water en staan op sy kop want die goed wat steek en byt kruip orals in: by sy ore, sy neus, sy mond, sy oë . . . al die plekke. En hy bly so op sy kop staan in die water tot hy dood is!

Daarom is Radimo, die mensvreter, nie meer in die wêreld nie.

voëls van eenderse vere

'n voël gaan sit in die groen weivelde van die see
'n voël kan nie redeneer nie
daarom daal hy af in die diepte die diepste dieptes
hy verken die seeskap
hy kyk op en hy sien die water die lug
die water die lug omhels hom soos altyd
hy sien bome
hy sien berge
en hy dink want 'n voël kan dink al kan hy nie redeneer nie
ek sal vir my wyfie 'n huis bou
almal het reeds met hulle huise begin behalwe ek en my wyfie

en hy weet nie
so bou hy 'n kosbare huis van seewier
'n nes met een ingang sonder vensters
hy maak geen tuin nie daar swem visse in sy tuin
die deur is oop maar niemand betree die woning nie dit is 'n
gewyde huis
hy dink dit moet soos 'n kerk wees daarom

sy vlerke is nat want die see is nat
en hy dink: dit het swaar gedou op die groen weivelde
want hy kan nie redeneer nie hy kan nie sien dit is die see nie

(dit was lank gelede
en die oesters het sy oë verander versteen tot pêrels
vandag is sy wyfie 'n anemoon
dit gebeur met rowers van die see van die lug)

so diep in die oseaan
sien hy die sand die seeperde vreemde diere
en hy dink
ek is terug in die prehistoriese tyd
ek is deel van 'n vervloë tyd
ek is 'n anachronisme 'n monument

en toe hy opvlieg styg na bo
dra hy op sy vlerke die groen maan

KAMMA KIND

„Señorita, u het u handskoen laat val.”

Sara kyk om: agter haar staan 'n maer vrou met 'n bruin reënjas aan. Sy glimlag van haar regter wangbeen tot by haar linker wangbeen; in haar hand hou sy 'n handskoen vas.

„Gracias.”

Die vel span stywer oor haar wangbene; die glimlag trek hoër op.

„No hay de qué.”

Sara glimlag verleë, sy knoop haar pelsjas toe.

„Ek verstaan u nie. Kan u asseblief stadiger praat?”

„Ek het gesê: dit was 'n plesier.”

Sara kyk besluiteloos na die vrou voor haar. Agter haar lê die geselligheid van die skouburg; die portaal is leeg.

„Mag ek u miskien nooi om 'n koppie koffie saam met my te gaan drink?”

„Dankie, señorita. Ek sal u na 'n kafee toe vat wat goedkoop is.”

Die vrou wink met haar hand.

Die strate word smaller en die mense word minder. Die ligte word dowwer.

In die kafee bestel die vrou die koffie. Hulle staan dit by die kroegtoonbank en drink. Die kelner kyk vraend na hulle.

„English señorita?”

„Ja.” Dit is die maklikste antwoord.

„Ek is besig om myself Engels te leer: uit die koerant uit.”

„Ja?”

„Ek het dit nodig vir my werk.”

Iets verhinder Sara om verder uit te vra.

Sy kyk na die vrou se groot, onrustige oë en ineens verlang sy na die knusheid van haar hotelkamer.

„Ek wil graag betaal.”

Sy kyk beurtelings na die vrou en die kelner.

„Nee, ek betaal, señorita.”

Die vrou vroetel in haar jassak en haal 'n rooi leerbeursie met goue strepe op tevoorskyn. Haar hande is skurf.

„Nee, ek het u genooi om saam met my te gaan koffie drink: ek betaal.”

Sara sit 'n muntstuk op die toonbank neer. Die vrou kyk na die toonbank totdat die kelner vir Sara haar kleingeld gee:

„Dis die regte geld, ja. Baie dankie, señorita.”

„Ek moet nou teruggaan . . .”

„Nee, señorita. U gaan nou eers saam met my huis toe om 'n glasië konjak te drink.”

„Baie dankie vir die uitnodiging, maar . . .”

„Dit is egte Spaanse konjak.”

Sara huiwer.

„Ek kan nie u gasvryheid onbetaal laat nie. U is 'n besoeker in my land.”

Die trotse houding in die bruin reënjas nael haar in die straat vas.

„My twee tantes sal u ook graag wil ontmoet; en my kind.”
Haar oë raak klein en deurdringend.

„Dan sal ek saamgaan.”

Die straatjies word stiller; die kafees verdwyn. 'n Enkele dronk man slenter verby.

Voor 'n groot, muwwe gebou gaan die vrou staan:

„Dit is waar ons woon: my twee tantes en ek.”

Die portaal het klipvloere: Sara ril.

'n Ou vrou in 'n lang swart rok kom na hulle toe:

„Paquita . . .”

„Laat my u voorstel, tante: dit is 'n Engelse vriendin van my.”

Die tante glimlag: sy het groot, bruin tande.

„Ons het mekaar by die skouburg ontmoet.”

Die ou vrou antwoord iets onverstaanbaars. Sy ruik na straat-afval.

„Ons gaan nou eers 'n glasië konjak drink,” sê Paquita.

Haar tante maak 'n beweging met haar hand in die rigting van gebarste dik deure.

„Hier by my is ook konjak.”

„Nee, ons gaan boontoe.”

Hulle loop by die klein kamertjie verby: oor die onderdeur flikker 'n kerslig. 'n Suur reuk walm hulle tegemoet.

„My tante is opsigster van die gebou: dit is haar kantoor.”

Onder hulle voete kraak die houttrappe; om die draai is daar nog trappe.

By die vierde draai gaan Sara staan.

„Ons is amper daar, señorita. Ons woon op die boonste vloer.”

In die donker klim hulle verder. Onder haar voete is daar voetspore wat baie jare oud is.

Op die boonste vloer gaan die vrou staan:

„Gee u om as ons in die kombuis gaan sit? Die konjak is in die yskas.”

„Nee, glad nie.”

„Ek sal u netnou die sitkamer wys.”

In die kombuis is daar 'n tafel en stoele; in die een hoek staan 'n groot, nuwe yskas.

„Kom sit, señorita. Hier is vir u 'n kussing.”

Die vrou maak die yskas oop: die ligginge skakel vanself aan.

In die rakke is vis, hoender, kaas, eiers, melk, bier en konjak.

Die vrou skink twee waterglase halfvol met konjak.

„Hier, señorita. Santos y muchos pesetas.”

Sara glimlag stroef terug. Die konjak vloei warm in haar keel af.

„Ek moet u nog my kind wys.”

Sara kyk vraend na die vrou.

„En die res van die huis ook.”

Die lamplig vee die plooië om die vrou se oë uit; die wit van die yskas word 'n sagte geel.

Ineens sit Sara regop: agter die deur uit kom 'n kermgeluid.

„Is dit u kind.”

„Nee, dit is my tante. Sy lê op sterwe.”

Die vrou maak die deur oop: 'n groot koperbed met 'n kraakwit deken oor staan die kamer vol. Teen die kussings is daar 'n kopbeen met vel oor; uit die vervalle mond word 'n vraag gemompel.

„Sy is dors.”

Die kamer ruik na klip en gestyfde wasgoed.

„Drink, *Tia*.”

Die vrou hou 'n glas water teen die liplose mond. Die hol wange beweeg.

Dan maak die vrou die deur toe.

„My tante is baie oud: sy is negentig jaar.”

„En u ander tante?”

„Sy is tagtig.”

Die konjak brand haar ingewande.

„Hoe oud is u kind?”

„Sy is nog 'n baba.”

Die lig flikker oor die kaal tafel. In die een hoek is 'n gasstofie met 'n bord koue vis op die een plaat.

„Kom, ek wys vir u die res van ons huis.” Sy staan op; sy het nog steeds haar bruin reënjas aan.

Langs die kombuis is die sitkamer. Op die vloer lê linoleum; die meubels is oud en swaar. In die middel van die plafon hang 'n glaskandelaar; die kerslig in die vrou se hand spoel oor die stukkies glas.

„Dit is 'n mooi kandelaar.”

„Ons het nog 'n mooier een. Ek bêre dit in die slaapkamer.”

Die slaapkamer is langs die sitkamer. Op die bed is 'n wit gehekelde sprei.

„Is dit nie mooi nie?” vra die vrou en met haar benerige vingers streef sy oor die fyn stekies.

„Ja, baie mooi.”

„Ek sal u eers die kandelaar wys en dan my kind.”

Sy verdwyn agter 'n donkerrooi gordyn in.

Op die bed is daar duisende stekies in keurige patroontjies gevorm.

„Kyk, señorita.”

In haar hande hou sy 'n metaalkandelaar vas; dit is vol stof.
 „Die een van glas is vir my mooier.”
 „Dan moet ons hierdie een ophang en die glaskandelaar bêre.”
 Die vrou hou haar kop skuins en trek haar mond op 'n plooi.
 Sara trek haar pelsjas stywer om haar vas.
 „Ek sal vir u nou my kind wys.”
 Sy verdwyn weer agter die gordyn in.
 Sara kyk na die patroontjies van die bedsprei: wit opgekrulde
 blare. Die vloer is van kaal sement.
 „Hier, señorita.”
 Sara kyk op.
 In haar arms hou die vrou 'n stil bondeltjie vas.
 „Dit is my kind.”
 Sara buig vorentoe.
 Tussen die komberse se voue uit kyk 'n plastiekgesig en
 bruin glasoë. Twee laparmpies hang langs die wit rokkie.
 In die vertrek is nie vensters nie — slegs 'n vrou en 'n kind.
 „Ek moet nou weer loop.”
 „Wil u haar nie vashou nie, señorita? Kyk, hoe huil sy.”
 Die vrou keer die pop om, 'n huilgeluid stotter uit die lap-
 liggaam uit.
 „'n Ander keer miskien. Ek is bang dat ek die laaste bus
 gaan mis.”
 „Goed, señorita.”
 Die vrou sit die bondeltjie op die bed neer.
 „Soet bly tot Mammie kom,” sê sy. Teer.
 Onder in die portaal wag die ou vrou.
 „Paquita, ek moes al 'n hele paar mans wegstuur wat na
 jou toe gekom het,” sê sy. „Philli verdien vanaand al die geld.”

En dan is er
het verlangen
dat nergens heen voert
maar kolkt rond herinneringen
zoals het water van de zee ombuigt en zichzelf inkartelt
en losspat in het ijle witte schuim dat uitdeint op het strand.
 Zou het dan wel zo zijn
 dat alleen dingen
 meer als mensen
aanvullen en invallen
in de ijltent
in de verbrokkeling van een bestaan
dat verdeeld is over
dagen
mensen
en
plaatsen

Zoiets als een zwerfende geest
die niet weet wat hij zoekt

*

Ik heb met de zee gesproken
en heeft ze je niet verteld
dat mijn ziel
overliep van verlangen
naar Het Schone
naar een vriend
die het leven onder
hetzelfde aanschijn als ik
ken?
Heeft ze je ook verteld
van mijn tranen
— want elke vreugd
is vergezeld van verdriet?
 Mijn ziel herinnert
 zich
 nog steeds
het volmaakte van het paradijs
dat zij ooit eens ontvlucht heeft.
Nu is ze vredig en blij
en lacht door haar tranen heen
omdat ze jou gevonden heeft.

Laat je de zee vertellen want
ik luister
naar de bergen waaraan jij
een schat van jezelf
hebt toevertrouwd.

Laat ons saamen luisteren naar God
die jou je bergen
en mij
de zee heeft gegeven.

MADA REINECKE

EPISTOLA

Ek sit op 'n bont tapyt
en kaartspeel
en dink aan jou,
en ruik jou stem, jou lag
en speel-speel
sing ek vir jou 'n liedjie
op my tokkel ou kitaar
tot die mense kla dis laat,
toe gaan slaap ek maar.

Ek konstrueer
sirkel vir sirkel
en lyn vir lyn
word elimineer
tot slegs die passerpunt
bly stippelsit
soos 'n eensame kind
op die wêreld se wit.

KIETS

Vanaand eet sy vis
en die mooi omstandigheid
sal haar gewete sus,
maar twaalfuur
sal sy enkellyf
soos 'n kurkie
op die lakens dryf.

KAFETERIA-KAPRIOLLE

Dié môre stap twee studente die kafeteria binne en gaan staan in die tou vir koffie. Die grote krap sy een armholte lank en ingedagte en lyk soos 'n ingenieur- of landboustudent. Die blonde een is tien teen een 'n gewone B.A.-student en gevolglik 'n produktiewe digter, en alhoewel hy 'The Sound of Music' vyf keer gesien het, sal hy dit nooit teenoor sy vriend erken nie. Ek dink skielik daaraan dat beide lede van hiêrdie kameralerie besig is om boete te doen vir die onvoltooidheid in hulle struktuur . . .

'n Paar minute later kom sit hulle aan by die tafeltjie langs myne. Die grote leun oor en neem 'n klein slurpie van sy koffie.

'Die bleddie koffie is al weer yskoud,' sê hy.

'Ja tog,' sê die ander een, 'hierdie verdomde kafeteria . . .', maar dit klink of hy elke woord kwoteer. En ek onthou weer dat die beginsel van boetedoening die oorgawe is van die ek aan gewelddadige behandeling deur 'n ander, om sodoende die eie-ek van sy skuld te bevry . . .

Na 'n rukkie vra die grote: 'Wat dink jy van die Israel-kwessie?' en die blonde een antwoord dat die Israeli's behoorlik mince-meat van die Arabiere maak.

'As daar twee goed is wat ek haat, dan is dit 'n Semiet en 'n Gamiet!'

'Nee kyk,' waag die blonde een dit, 'ek is baie pro-Semities.' En hy voel half trots oor die durf en individualiteit wat hy aan die dag gelê het.

Die grote gluur hom 'n oomblik aan en skud dan sy kop in vriendelike ongeloof. Dan maak hy hom reg vir 'n warm hervatting van 'n debat oor die (on)gewensheid van Jode in Suid-Afrika. Maar die musiek word skielik onderbreek vir *Nuus op die Uur* en vir vyf minute oorheers die stem van Anita Armand die gekultiveerde slagveld langs my tafeltjie:

'Die Israeli-leër maak daarop aanspraak dat hy reeds sowat 124 vyandelike vliegtuie laat neerstort het, maar ondertussen is uit Kaïro berig ontvang dat die Arabiese troepe stadig maar seker besig is om veld te wen . . .'

Die twee vriende sit elkeen met hul eie gedagtes. Die een dink aan al die swartes wat hy gaan doodskiet as die Midde-Ooste-krisis handuit ruk om wêreldafmetings aan te neem, en die ander een hoop dat God weer eens Sy uitverkore volk sal help sodat daar nie dalk later selfs moeilikheid in Suid-Afrika kan uitbreek nie.

Die mens se natuur is vol sulke noodskikkings, deur homself uitgedink, om sy eie onvolmaaktheid te verberg . . .

Nuus op die Uur word afgesluit deur 'n kort aankondiging oor die meerderwaardigheid van Ajax.

Die debat word hervat. Elkeen voel dat 'n deel van hom soos 'n ontbrekende muur of 'n ongemeubileerde kamer is, en hy probeer so goed hy kan om daarvoor te vergoed. Ek onthou skielik dat geweld soos 'n oorlog tussen twee mans of nasies ook maar net 'n blinde en sinlose kompensasie is vir dit wat nog nie in die menslike natuur gevorm is nie . . .

Ek kyk rond in die kafeteria. Oral sit groepies wat bespiegel en argumenteer oor Anita Armand se dramatiese aankondiging, en ek wêét skielik: die sondes van die wêreld is eintlik net sy eensydigheid, sy onvoltooidheid, en dit is waarvoor lyding moet kompenseer.

Onder die indruk van hierdie ontdekking wend ek my weer tot die tafeltjie langsaan. Daar is nou 'n reses en hulle rook saam uit een pakkie Lucky Strike (die studente-sigaret) en praat oor die Springbok-rugbyspan wat een van die dae gekies gaan word — altwee is Afrikaners.

Ek sê hardop 'dêmmitt!' en skrik net so veel soos dié twee wat my nou vir die eerste keer raaksien. Dan lag ek saam met hulle en dink hoe maklik dit is om 'n student te wees.

Eintlik was die onbewuste uitroep teen Tennessee Williams gemik omdat hy al hierdie dinge voor my geweet het, maar darem ook omdat ek net drie minute oor het voordat ek 'n lesing moet bywoon oor die bereddering van 'n boedel.

OORLOG IS OORLOG

iewers in die ooste, glo,
steek monnike hulself aan die brand;

iewers in die sinai-gebergte
word bybelse name verweer;

skoksgewys, so lyk dit my,
verwissel die rusies van plek . . .

ek volg al daelank jou afwesige reuk in my kamer
op my kussing waar ons koppe mekaar liefgehad het —

wat gee ek om vir klein geskilletjies
as dié wêreldoorlog dreig?

DURBAN, 15 JULIE 1967

Hier bly 'n Fransmannetjie lê
met 'n springbokhoefmerk
op sy bors
Daar moet 'n Boer keer
vir sy familiejuwele
teen 'n haan

En ek verwonder my aan
my kaleidoskopiese volk:

Nou die dag nog
ge-Carnaby Street te Greyville
Vandag sit hy ewe Spaans en nartjies eet
by dié bulgevegte

A. J. J. VISSER

VLIEËRSPEL

In die baarmoeder
van my hande
groeï
vaalpapier
en repe riet
tot die skelet
voldoende
vorm het . . .

Gebore, skep
die wind hom:
Verlore Seun
wat in die verte
rol-en-pluk
tot die naelstring
hom, uitgelate,
tot besinning ruk.

MODERNE GEDIG (TEGNIËS GESIEN)

Die verse is los
(gedagtes wat ont-bind?);
uiterlik afgesluit van mekaar:
Korrels duiwe —
net hier en daar
'n rymwoord
se verrei(y) kende
nasmaak —
maar saam
tóg 'n tros.

DE MANVIS⁽¹⁾

Het was George die de manvis bovenhaalde, op een warme, maar donkere nacht. Alleen het oranjerood van de bruglichten trok streepjes op het water. George keek slechts heel achteloos toe wanneer hij het net bovenhaalde omdat hij nu sinds verschillende uren vruchteloos viste. De hitte scheen de vis diep te houden. Toen hij het gespetter op de kopschubben van de manvis zag, dacht George dat het gewoon maar lichtspelingen waren, temeer omdat het bovenhalen van het net hem geen bijzondere inspanning had gekost. De manvis scheen heel listig met het net mee naar boven te zwemmen. Slechts wanneer George het weer wilde laten zakken voelde hij het gewicht en hij haalde het met een ruk weer boven. Toen zag hij de reusachtige vissenkop en de ogen die, voor een vis, opmerkelijk dicht bij elkaar stonden. En hem schenen aan te kijken. Verwijtend, of smekend. George had zich in het haar willen krabben om na te denken, maar hij durfde de windas niet loslaten. Hij durfde ook het net nie hoger winden omdat dan het gewicht groter werd. Toen zag hij de twee handen boven water komen, vertwijfelend wuivend als handen die een afreizende geliefde nauwuiven. George werd bang, maar geen enkele jager noch visser laat graag zijn buit ontvluchten. Hij legde de ketting om het handvat, haalde met zijn vrije hand het anker boven en begon heel behoedzaam naar de oever te wrikken. Het net stootte tegen de rand van de boot en onwillekeurig luisterde George, of hij de vis geen pijngeluiden hoorde uiten. Maar het bleef stil. Te stil. George had liever de nacht wat minder stil gehad, hij wou dat er iemand op de brug stond, in de rode vlam van de lantaarn, of dat er auto's over de weg reden. Maar er was alleen het geklots van het water tegen zijn boot en het stoten van de netbeugel. Toen hij bij de oever kwam riep hij zijn vrouw. Het klonk zo luid dat George ervan schrikte. Zijn huis stond een tiental meter van de oever af en wanneer zijn vrouw niet te vast sliep moest ze hem horen. Maar hij moest verschillende keren roepen voor ze het venster opende en vroeg wat er gebeurd was.

„Kom me helpen, toe”. Ze vroeg om uitleg maar hij had geen lust het verhaal de nacht in te sturen. Hij werd wrokkig omdat ze niet onmiddellijk gehoorzaamde.

Wanneer ze samen het net tegen de oever ophaalden, terwijl de boot vervaarlijk schuin ging liggen, kregen ze de manvis te zien. Het was wel zo klaar dat ze zijn armen en benen zagen en de vinnen die groeiden van zijn ellebogen tot zijn pols en van zijn knieën tot zijn enkels. De vrouw sloeg de handen voor de ogen en gluurde tussen de vingers door en drong aan opdat

(1) Met erkenning aan De Vlaamse Gids, Literair Akkoord, AVRO en Pan.

George hem weergooien zou. De vis had volkomen menselijke vormen, maar geen haar. Zijn ganse lichaam was met grote schubben bedekt en ook het hoofd leek eerder dat van een vis dan van een mens. Hij hapte naar adem en omdat George vreesde dat hij stikken zou sneed hij touw van het net door en ze namen het gezamenlijk op en brachten de manvis naar de koeput achter het huis. Eens weer in het water schoot de vis met snelle slagen in het rond, zoekend naar een uitweg. George keek toe of hij wellicht tegen de oever zou gaan opkruipen, maar de manvis scheen het droge element te vrezen en liet zich, na wat vruchteloos zoeken, naar de bodem zinken. Toch was George niet helemaal gerust en hij sloot de enige uitweg tot de koeput met prikkeldraad af.

Zijn vrouw was weinig avontuurlijk aangelegd. Ze zag in het vreemde wezen eerder een mens dan een vis.

„Wat schik je ermee te doen?” vroeg ze. „Het sterft. Het moet meer plaats hebben.” Ze twijfelde hoe ze het wezen noemen zou, daarom heette ze het voorzichtig „het”.

„Laat me erover nadenken”, zegde George. „Er is geen haast bij.” Maar eigenlijk had hij reeds een duidelijk plan gemaakt. Hij zou het wezen in een grote, glazen bak in zijn café plaatsen. Een akwarium. Het café was vroeger één van de geliefde wandelingen van de stadsbewoners, maar sinds jaren kwamen er nog weinig klanten. De manvis zou bepaald een behoorlijke trekpleister worden. Hij sprak er nog niet over met zijn vrouw, ze zou bezwaren maken zoals steeds wanneer hij met een plan voor de dag kwam. De vis lag nu rustig te slapen op de bodem van de koeput. George stuurde zijn vrouw naar hed om te kunnen nadenken.

Hij zat bij de put toen de zon opkwam. Nauwelijks had het licht de groene oppervlakte van het water aangeraakt of ook de visman kwam boven. George zag de ogen vlak onder de oppervlakte. Ze staarden hem aan. Onbetwisbaar verwijtend. Smekend. George voelde zich wat onwennig en begon een sigaret te draaien. Poogde zichzelf ervan te overtuigen dat het wezen slechts een vis was. Een onredelijk wezen. Hij zou het geen pijn doen en voederen. Zijn vangst van elke nacht zou hij ervoor opofferen. Het wezen zou veilig zijn bij hem, winter en zomer gezellig warm. Beveiligd tegen het slaan van de scheepsschroeven. Tegen de honger. Nog dezelfde dag begon hij werk te maken van een grote bak met glazen wanden. Terwijl hij werkte zat zijn dochttertje op de oever van de put. Ze praatte met de manvis alsof hij een pop was en gooide hem haar ochtendboterham toe. Ze keek een beetje droevig wanneer de boterham op het water bleef drijven en de vis geen poging deed om ervan te proeven. Ze riep de vis vele namen toe, de namen van al haar vriendjes op school, alsof ze hoopte dat ook manvissen een naam hebben.

De bak kwam gereed en stond in het opgepoetste café te

wachten op de bezoekers. De manvis lag de hele dag tegen de glazen wand aangedrukt te kijken met glariënde ogen. Tastte met de vingertoppen de gladde wand af en greep af en toe naar een rondzwemmende vis. In het begin zat George urenlang bij het akwarium te kijken of de manvis het wel naar zijn zin had, want een beetje wroeing voelde hij wel. Later overschilderde hij het uithangbord van zijn herberg: „In de nieuwe wandeling” werd nu: „In de Manvis”. Met zwarte blokletters. En de klanten keerden terug.

Ze vroegen zich af wat voor een wezen het wel zijn kon en verdachten George ervan hen een toer te hebben gespeeld. Maar niemand kon betwisten dat het voor een normaal mens onmogelijk was urenlang onder water te blijven. Misschien was de viskop een masker waaronder een zuurstoffles verborgen zat. Misschien leidde een onzichtbaar glazen buisje van de kop naar de buitenlucht. Sommige klanten bleven de ganse dag bij het akwarium zitten, maar de visman deed geen poging om boven water te komen. Er kwamen ook geleerden, wetenschapsmensen en professors om het geval te bestuderen. Sommigen poogden George over te halen het wezen af te staan aan een wetenschappelijke instelling, hem voorspiegelend dat de manvis daar onder meer comfortabele omstandigheden zou kunnen leven, maar George schudde het hoofd. Hij geloofde dat het wezen het best naar zijn zin had. Hij schopte niet tegen de wanden, maakte geen kabaal, hij maakte het dus best. Eén dreigde George gerechterlijk te laten vervolgen omdat hij menselijke wezens opgesloten hield, maar George dreigde terug dat hij de manvis weer in de rivier zou gooien. Eén was er die zich gans met de gang van zaken had verzoend, dat was George's vrouw, die niet meer uit werken hoefde te gaan. Die elke avond een volle lade mocht ledigen.

Maar slechts éne was er voor wie de manvis meer betekende dan een propagandastunt of een voorwerp van wetenschappelijke belangstelling. Yetti, het dochtertje van George. Zij had, als vele kleine meisjes, altijd van levende wezens gehouden. Van kleine hondjes, katjes en konijntjes die ze aaien kon. Maar nu was dat alles vergeten. Ze had haar manvis. Slechts in de ochtenduren kon ze alleen met hem zijn. Ze kroop op een stoel bij de tafel waarop het akwarium stond. In het begin keek ze alleen maar. Later praatte ze met het wezen en voelde zich een beetje ontgoocheld omdat ze geen antwoord kreeg. En toen, maar daarvoor moest ze rechtstaan op de stoel, waagde ze het vis over het hoofd te strijken. De schubben waren niet zacht als een konijnpels, maar de manvis scheen van haar streling te houden en bracht het hoofd tot boven de oppervlakte. Yetti krauwde en sloeg zachtjes op de harde kop en de visman sloot de ogen van louter behaaglijkheid. Of Yetti drukte de neus tegen het glas, haar ogen heel dicht tegen de grote, bolle ogen van de manvis. En knipoogde. Lachte. Of drukte spontaan,

onoverdacht, de mond tegen het glas. Om haar te belonen maakte de manvis enkele buitelingen in het water. Beet in zijn eigen teen of tolde vlug om zijn lengteas zodat Yetti er duizelig van werd. Maar rond elf uur kwamen gewoonlijk de eerste klanten en dan mocht Yetti niet in de gelagzaal blijven. Ook de manvis werd weer apatisch en bleef gehurkt zitten op de bodem, grijpend af en toe naar een voorbijzwemmende vis.

Maar op een morgen meende Yetti dat de vis pogingen deed om te spreken. De mond, die gewoonlijk rond, zwart en diep stond, veranderde tot een spleet of werd een netjes getekende noot met twee schelpen. Er rezen zwakke bellen naar de oppervlakte. Yetti keek verbaasd naar de bewegende mond vlak voor het dikke glas en poogde van de lippen te lezen wat de manvis beduiden wilde. Maar ze slaagde er niet in. Ze klom op de stoel en de vis bracht zijn mond tot even boven water. Toen geloofde het kind zwakke geluiden te horen. Zuchten die een kleur hadden. O bij ronde mond, E bij spleetmond.

„Je wil iets zeggen,” zei Yetti. „Toe, probeer het nogmaals, ik zal je begrijpen. Ze boog haar oor heel dicht bij het water, tot haar krullen nat werden. De manvis greep ernaar en wreef de krullen tussen duim en wijsvinger. Heel zachtjes.

Het duurde lang voor Yetti erin slaagde de vis te begrijpen. Hij sprak haar eigen taal maar met klanken die heel ouderwets klonken. En woorden die ze niet verstond. Maar uit datgene wat ze wel begreep kon ze de geschiedenis van de manvis opmaken. Het was een wonderlijk verhaal en ze moest zich heel sterk houden om het niet aan haar vader te gaan vertellen. Maar ze had de manvis geheimhouding beloofd. Lang geleden was hij een ridder die bij een druk bevaren stroom woonde. In een donkere burcht hoog boven op de top van een rots. De schaduw van de burcht viel over de stroom en joeg de schippers vrees aan. Elk schip dat voorbijvoer moest tol betalen en wie weigerde haalde zich de wraak van de ridder op de hals. Deze trok er op uit met zijn wreedaardige soldaten om het schip te kapen. Maar op een dag had een andere ridder een schip uitgerust, zwaarbeladen met gewapende krijgslieden. Uiterlijk was het een rustige boot en toen de schipper weigerde te stoppen werd de manvis-ridder woedend en trok er op uit. Het werd echter een hard gevecht waarbij de roofridder gevangen werd genomen. Hij werd ter plaatse berecht en in het water gegooid onder de vervloeking van zijn rechters. Maar de roofridder verdronk niet alhoewel hij niet zwemmen kon. Er geschiedde een wonderlijke aanpassing in zijn ademhalingstelsel, zodat hij lange tijd onder water blijven kon. Later vergroeiiden zekere lichaamsdelen zozeer dat het hem onmogelijk werd op het land te leven, alhoewel hij er pogingen toe deed. Hij werd een vis, leefde met de vissen en at ze. Hij werd vele honderden jaren oud en was de aanblik van de mensen vergeten tot hij op zekere dag afgedwaald was tot bij de plaats waar George hem bovenhaalde.

Hij voelde zich niet gelukkig in deze enge bak, zei hij, maar de aanwezigheid van Yetti maakte veel goed. Toen hij zijn leven als mens eindigde had hij een dochttertje, net als zij was. Ze moest nu sedert eeuwen gestorven zijn, maar de herinnering leefde nog in hem.

Yetti voelde geen haat tegen haar beschermeling. Ze meende dat hij genoeg had geboet. Maar sinds ze met hem spreken kon was hij haar intiëmer geworden. Niet meer als een vis die er als een mens uitzag, maar een mens die door een sameloop van omstandigheden op een vis was gaan lijken. Ze praatte vele uren met hem, wanneer de herberg verlaten was en niemand op haar lette. En op zekere dag vroeg de manvis of ze hem wilde helpen bevrijden. Hij kon kruipen, zei hij, alleen moest ze hem helpen de grootste hindernissen te overwinnen.

Yetti dacht lange tijd na over het voorstel van de manvis. Ze dacht ook aan de schade die haar ouders zouden lijden onder zijn vertrek. Aan de woede van haar vader. Maar ze meende voor één keer wel te mogen liegen en zeggen dat ze van niets af wist. Ze besloot hem te helpen.

Ze moest er 's nachts voor opstaan en heel voorzichtig in haar pyama naar beneden sluipen. Ze was nooit bang geweest in het donker, maar deze keer sloop de schrik toch in haar zenuwen. De maan scheen door het venster en er was een melkwitte plas licht op de oppervlakte van het water. Heel voorzichtig kroop ze op de stoel en reikte de visman de hand. Ze hoorde hem kreunen van inspanning wanneer hij over de rand van het akwarium kroop en zelf kon ze hem weinig helpen omdat hij zo zwaar was en glad. Eindelijk was hij er over, hij viel met een harde bonk op de stoel en vandaar op de grond. Yetti was bang dat hij iets gebroken zou hebben of dat haar ouders het gerucht zouden horen. Maar de manvis mocht niet lang blijven liggen anders zou hij stikken. Ze trok hem over de grond naar buiten. In het gras kon hij op eigen kracht kruipen. Eerst naar de koepel, waar hij op adem kwam. Na een poos voelde hij zich in staat de rest van de weg af te leggen. Het scheen uren te duren voor hij de rivieroever had bereikt en hij haastte zich om in het water te komen. Een hele poos bleef hij onder en Yetti wou net gaan huilen omdat haar vriend er zonder afscheid te nemen vandoor was gegaan, maar toen kwam de kop weer in het maanlicht glimmen. Hij kroop op de oever, even nog. Reikte Yetti de hand, zoals hij van de mensen had zien doen. Greep naar haar krullen om ze tussen zijn vingers te wrijven. Drukte zijn koude, natte snuit tegen haar wang en Yetti meende dat ze hem hoorde snikken. Bijna wou ze zelf weer gaan schreien, maar toen, plots, hij scheen nog zoveel mens te zijn dat hij zijn egoïsme niet vergeten was, trok de manvis haar met zich mee in het water. Zwom helemaal tot aan de bodem, het kind dicht tegen zich aan drukkend. In het maanlicht dreven enkele grote luchtbellen op het water.

OUJAARSNAG ALLEEN IN DIE STAD

Lank gelede het ek kaalvoet
in die kleigat geloop
en geskreeu toe ou Blinkoog
my tone gryp
en gehuil oor my bloed

maar mammië was by

Vannag in die Blinkoogstad
alleen
tussen liggies
en liefde

bloei
ek
man
alleen

BALLET

Dans dans dooie akkerblare dans
uit die groenende strate in my oë
dans dans dooie akkerblare dans
uit ryp landerye wat tergend gewieg het
by die vensters verby
uit trotse rylane wat ek verlangend
van veraf aanskou het
uit antieke stede uit singende stede
waarvan ek van veraf gedroom het
dans dans dooie akkerblare dans
uit die blosende boorde waar my naakte voete
die verwagterende aarde gesoen het
dans dans dooie akkerblare dans
uit die strate waar 'n kind sonder rede gelag het
uit die blosende tuine waar 'n jong man gelag het
vir die lente op skugter ontwakende wange
dans dans dooie akkerblare dans
uit woestyne uit stiltes in die grys van my oë
uit tuine uit wange koud gesneeu in my oë
dans dans dooie akkerblare dans

op die gruis
dans
op die graf
want die bome is gesnoei
êrens moet ek weer gebore word

DIGTER

Ek sal maar stil begrawe word:
verwaande tieners gil
langhaarvolkshelde skouerhoog
want
boerbokke boer en
kakkerlakke lak en

rooiwangminimeisies fluister
mark condor se heilige naam
maar
handhawers
van die volkskultuur stenig my
want

my stem is stukkend
my konsertina kortasem
as ek wysieloos speel
en
moedeloos sing

NEDERLANDSE LITERATUUR OP DE EVENWICHTSBALK

Om in kort bestek een overzicht te moeten geven van de recente Nederlandse literatuur is alleen doenlik door te proberen enkele grote lijnen aan te geven. Aan individuele uitzonderingen hierop kan ik dan ook niet toekomen. De opschudding die het optreden van de Vijftigers (te weten Lucebert, Kouwenaar, Elburg, Andreus, Rodenko, Vinkenoog) in het literaire leven van Nederland verwekte, was evident. Men kon bijvoorbeeld de nawerking bespeuren bij de leerlingen van de middelbare scholen (en natuurlijk ook anderen die met de literatuur in contact staan), die na hun bewondering voor de 80-ers als Kloos, Verwey enzovoorts, via Nijhoff en Achterberg van hun leraren, vaak met enige onzekerheid, te horen kregen dat Hans Lodeizen een andere opvatting over poëzie had, tenminste een andere poëzie schreef, dan voorheen gebruikelijk. Hij kan dan ook een voorloper genoemd worden van de Vijftigers. En ja hoor, daar had je het al. Een groep leerlingen (en leraren) vond het geweldig, een andere vond het maar niks, en hield zich liever bij Slauerhoff of Jacques Perk. Maar ook voor die laatsten wordt deze schets gegeven.

Uit enkele sietaten van beweringen, voorkomend in de inleidingen tot bloemlezingen van poëzie, zal ik de ontwikkeling in de gedachtengang aantonen, zoals die zich voordeed vanaf 1950 tot op heden: het balanceren van een atleet op de evenwichtsbalk.

Paul Rodenko formuleerde het in zijn veel gesieteerde inleiding tot de bloemlezing uit de poëzie der avant-garde „Nieuwe griffels, schone leien” als volgt: „. . . met de democratisering van het woord en de verwisselbaarheid der zintuiglijke kwaliteiten is er in de moderne poëzie een klimaat ontstaan, dat nauw verwant is aan het psychische klimaat der primitieve volkeren.” (Nieuwe Griffels, schone leien; blz. 11.)

„Een min of meer uitgesproken tendens tot autonomisering van het beeld, waarbij het beeld dus in zijn massiviteit het logisch-constructieve kader van het vers doorbreekt”. (idem; blz. 13). En: „. . . Het beeld kan echter ook nog op andere wijze losgemaakt worden van zijn overdrachtskwaliteit, namelijk wanneer het zuiver en alleen in de functie van zijn klankwaarde gebruikt wordt.” (idem; blz. 13).

René Gysen en Hans Sleutelaar gaven als reactie hierop „Hun werk (dat van de Vijftigers, e/p) was ondermeer een

reaktie op de onwaarachtigheid en de ontoereikendheid van de geaccepteerde poëzie". (Met andere woorden; bl. 6/7). Maar nu: „POËZIE IS PRECISIE". „De intellektualiteit prevaleert boven de zintuigelijkheid en het visionaire heeft voorrang boven andere facetten van esthetische sensatie." (idem; blz. 11).

We zien hier dus een ontwikkeling van de poging tot verlichamelijking van het beeld, de poëzie als geheel, naar de verstandelijking van de poëzie, de letterlijke omschrijving van het beeld (precisie), die daarbij de suggestie tot op grote hoogte uitschakelt. Men zou dus inderdaad kunnen spreken van een verzakelijking, maar tevens kenmerkend is de aandacht (toch) voor het visionaire. Men wil de poëzie inschakelen bij de vorming van een wereldbeeld, na de vernietiging van het oude wereldbeeld, mede veroorzaakt (tot uitdrukking gekomen) door de 2e wereldoorlog en de ontwikkeling van de waterstofbom, van de techniek als geheel. De poëzie konsentreert zich met andere woorden niet meer sterk op zichzelf, maar doet nuchter verslag van de werkelijkheid, zonder te veel te willen pretenderen. De poëzie wijst aan waar de zwakke plekken liggen, toont de absurditeit van veel menselijk gedoe.

„(Een zich ontwikkelend) bewustzijn is aanwezig, wel degelijk, en het groeit, zoekt uitwegen, frisse lucht (ook al iets dat we missen tegenwoordig); het blijft zich een weg banen door alle jeugdinvloeden, alle epigonisme, alle onpersoonlijkheid." (Rob Leopold in „Vermoeden van tijd", poëzie van jongeren; blz. 6). Hoewel vaag deze uitlating van een van de jonge dichters van de nieuwste generatie, duidt hij toch aan dat men zoekt naar een nieuwe vorm waarin weer leven, en wel persoonlijk leven, mogelijk wordt.

Ook Piet Calis betoogt: „De roes heeft, kan men daarom zeggen, steeds meer plaats gemaakt voor de intelligentie." (Daling van temperatuur; blz. 159). „Tussen de dichters die het dichterschap beschouwen als een anonimiteit, de dichters die niet bemand willen zijn, en voor ons de gestalte van literatoren hebben aangenomen, en de dichters die proberen op persoonlijke wijze de taal van iedereen te schrijven en de taalbarrière tussen mens en dichter op te ruimen, tussen deze twee uitersten die door hetzelfde probleem gehanteerd worden, heb ik de generatie van Zestig willen situeren." aldus Peter Berger. (Paradox, profiel van een generatie; blz. 31).

Het meest kenmerkende hiervan is het: „Proberen . . . de taal van iedereen te schrijven". Of dit nu al of niet op persoonlijke wijze moet geschieden laat ik dan nog buiten beschouwing, maar het proberen schrijven van de taal van iedereen duidt in de richting van een hernieuwde en serieuze poging tot communicatie, een oriëntering op de werkelijkheid, en een werken met die werkelijkheid zelf!

Werner Cranshoff is van mening dat de Vlaamse poëzie

zoals die is geschreven na 1958 uitsluitend esteties is.

„Inderdaad is de schrijver zelf de enige die wil en kan betrokken worden bij het poëtisch proces dat hijzelf in gang heeft gezet. Het gedicht is niet voor anderen, het heeft geen kommunikatief doel noch belang, de inhoud is niet volledig open te leggen en blijft in de beste omstandigheden nog altijd willekeurig.” (Pijn en puin verdwenen; blz. 10).

Deze bewering is in ieder geval niet van toepassing op de ontwikkelingsgang in de poëzie van vandaag in Nederland. Voor Vlaanderen schiet mij het voorbeeld van Daniël van Ryssel te binnen (Spelen met Jezus). Als Cranshoff ook in dat geval zijn standpunt handhaaft, is het klaarblijkelijk dat hij aan de tegenwoordige ontwikkeling in de poëzie een onjuiste interpretatie geeft. Een ieder die nu bewust poëzie schrijft houdt zich bezig met de kommunikatie: wanneer deze niet een vooraanstaande plaats in zou nemen, zou „het schrijven van de taal van iedereen”, de nuchterheid en zakelijkheid in de nieuwe poëzie zelfs niet eens opgetreden zijn.

„De eksperimentelen hebben het woord uitverkocht, het eindpunt bereikt en aanvaard, het ijs gelegd op elke nieuwe betekenis en omschrijving.

De Zestigers zagen dan oorspronkelijk ook geen oplossing voor hun kreative arbeid. De onmacht, de uitputting van het woord werd een essentieel obstakel dat aanleiding gaf aan een nieuwe houding, een nieuwe keuze van objekten, een nieuw gedicht. Zij tekenden het uitkomstloze karakter van hun verzen op in andere verzen, brachten hun eigen vernietiging aan de schandpaal.” (idem, blz. 10).

Hoewel hier een grond van waarheid in schuilt, moet men vooral niet vergeten, dat poëzie zeker niet uitsluitend een reactie is op poëzie, maar op een geheel wereldbeeld, de plaats die de dichter daarin inneemt.

Verder moet ook niet uit het oog worden verloren dat de poëzie van de Vijftigers, ondanks hun goede intenties, tot op grote hoogte een fiasko is gebleken, mede door een vaak te grote individualisering, te weinig doorzichtigheid, een te weinig appeleren aan „de taal van iedereen”.

Meende Rodenko nog dat de eksperimentele dichter probeert „zich aan de feiten van de taal — die hij in het laboratorium van het gedicht isoleert van hun gangbare wereldlijke betekenis — een poëtische waarheid te vormen” (Nieuwe griffels, schone leien; blz. 7), nu ligt de waarheid in de werkelijkheid zèlf, en komt deze overeen met de werkelijkheid van het gedicht. In het Kommunikatie Kahier (tussentijdse publikatie van het werkschrift voor literatuur „Yang”) haalt Hans Lambertus op blz. 29 een zinsnede aan uit de bloemlezing „Met andere woorden”: „. . . er heerst een neiging tot het gebruik van alledaagse of ‚niet-poëtische’ woorden.” (Met andere woorden; blz. 11), en zelf vervolgt hij: „Hieruit zou zich dan Gard Sivik

— (nu: Nieuwe Stijl-) poëzie ontwikkelen, poëzie in een eenvoudige, direkt aansprekende stijl, veelvuldig gebruik makend van ready-mades, zoals ook beoefend door de de Gard Sivickers snel onvleugelende Barbarber-dichters. Zonder iets over de waarde van hun poëzie te zeggen, kan gesteld worden dat pas deze dichters wezenlijk van de Vijftigers en hun epigonen verschilden, door hun juistere inzicht in wat men als schrijver met de taal kan doen." En met dit juistere inzicht gaan ook sommige andere dichters aan het werk.

Het markantste in de nieuwe literatuur blijft dan ook het optreden van de schrijvers die in Barbarber, tijdschrift voor teksten, publiceren. Het markante is daarin gelegen dat hun werk juist zo alledaags is, ongeunsteld, pretentieloos, zonder het vooropgezette doel „kunst" te zijn. Een adempauze als het ware in de eeuwen geduurd hebbende opschroeving van literatuur tot een „systeem van pretenties". Het is deze houding, deze nuchterheid waarmee het dagelijks leven en het „plegen van literatuur" bekeken wordt, die het mogelijk maakt tot bezinning te raken over het literaire doen en laten. Het is een waarschuwing tegen hoogdravend gezwam. Het vertrekpunt van deze schrijvers wordt, paradoksaal genoeg, door henzelf beschouwd als doel. Dat deze manier van schrijven als doel moest worden beschouwd is kenmerkend voor de literaire situatie zoals die geworden was.

Zoals opgemerkt ontkwamen zelfs de Vijftigers, met hun voorbeeldige doorbreking van taboes, met de door hen vernieuwde symbolen en de „afschaffing van het vaste symbool" (zie hierover nog mijn artikel „Kommunikatie door middel van literatuur" in het Kommunikatie Kahier van „Yang") niet aan de pretentie van het literatuur-maken, dat zo dikwijls inhoudt het scheppen van (een onoverbrugbare) afstand tussen lezer en literatuur.

Nu wil het echter geenszins zeggen dat de openheid, de „zakelijkheid" van schrijvers als Schippers, Bernlef, ook wel Hanlo en Buddingh', en anderen, zo krachtig op het literaire front doorwerkt dat alle poëzie en proza van de jongste generatie daarvan de sporen draagt. Integendeel, zou ik zeggen, Slechts een beperkt aantal schrijvers van de jongste generatie bedient zich van deze van alle franje ontdane taal, die het meest lijkt op „slechts" een notering in letters. Een groot gedeelte van het aantal publicerende schrijvers beweegt zich nog in een soort Vijftigers-roes, zij het met minder overdadige beeldspraak. Verbazingwekkend genoeg treft men ook poëzie aan die men kwa taalgebruik zou willen plaatsen in het begin van de vorige eeuw. (Bijvoorbeeld: „Bij de dood van een lammeke" van Antonius de Landtsheer; maar er zijn zo vele voorbeelden te noemen).

Inderdaad kan men zeggen dat ook voor de jongste generatie de literatuur toch nog voor een groot gedeelte een middel betekent waarin hun vlucht voor de alledaagse werkelijkheid wordt uitgedrukt (zie het Yang Kahier: „Honderd Dichters"; veel

poëzie in onder andere Contour, Kentering enz.). Van dit overgrote deel moet de literatuur (en de lezer) het dan ook niet hebben: er gebeurt niets. Het zijn slechts de enkelen die zich boven de vlucht en het zelfbeklag uitschrijven in een voor velen verstaanbare taal. Dit wordt gedaan door o.a. Bernlef. Het is niet gezegd, dat deze schrijvers dan ook stuk voor stuk „grote” schrijvers zullen zijn of worden, maar wel moet men beamen dat zij weer ontdekt hebben wat taal eigenlijk is: een kommunikatiemiddel, bedoeld om tegen iemand wat te zeggen, aan iemand iets te vertellen. Als men dit als maatstaaf neemt is de Nederlandse literatuur (nog) niet zeer bloeiend. Gerekend naar de kwantiteit van de verschijnende werken sou men anders vermoeden, maar bij lezing blijkt al te veel „vieux jeu” te zijn. Uitgevers slikken het echter blijkbaar, het publiek mort nauwelijks, en de schrijvers zijn tevreden: alles gaat z’n gangetje.

Hoe dat komt? Een belangrijke oorzaak van de stroom van min of meer prullaria is te vinden in de belabberde literatuurkritiek. Enerzijds is zo wie zo de aandacht die aan literatuur in de dagbladen wordt besteed veel te klein, anderzijds is het nievoo van het overgrote deel van de kritieken op z’n zachtst gezegd voor verbetering vatbaar. Ziedaar, een belangrijke faktor die aansticht tot de aanvaarding van een literatuur met duidelijke resten uit een periode die voorbij is en geen raakvlakken meer vertoont met vandaag.

A. KLOPPERS

KERSFEES '64

Ek sien die klonkies
stof skop voor die
agterdeur, met bolrond
monde lekkernye
'n Heppie Krismis skree.

Maar nag word wit
gehang aan dennenaalde;
en drie dronk boemelaars
sing Stille Nag . . .

soos water vis liefhet

soos water vis liefhet
of wortels die aarde
so het ek jou lief
soos blare hul warreling
soos mane en sonne
hul wisselende feëverhale
so mooi dat liefde
juis so moet wees
met jou die belewing
van bestaan

die nag is nat
en glad
in jou gevleuelde hand
wyl my verlede
oop oë
na my terugstaar
geheime herhaal
en eers in die vroeë lig
verstaan ek
dis hy wat sleepsels
oor jou onskuld laat

voordat die dae
laag op laag
my verhard
wil ek nessies word
met vreemde eiers
in die hart

ek hang ryp

ek hang ryp tussen jou
en daglig
stort saam in valleie
van wind
ons woon op rûe
van voetpaaie
skater as voëls opvlieg
tussen blare

net totdat alles vannag
bankkrot
in lewelose donker
van my wete lê

DIE DOOD VAN DIE DUIWE . . . 'N WERKLIKHEID

Die vrou het baie fiemies met haar kos gehad. Haar man moes myle stap om kwepers en granate en rabarber en salotte te gaan soek. Altyd het sy vir iets anders, wat meer onbekombaar was, lus gekry. Toe sê die dokter sy moet net duifvleis eet. Nie die vleis van mak duiwe nie, maar die van tortels of rinhalse of enige ander duiwe wat in die dennebome en in die kranse teen die berg woon.

Daarom dat haar man daardie Sondagmôre met 'n windbuks teen die berg uitgeklim het. Sielsalig-alleen tussen denne en bome met geel blomme. Kort-kort skiet hy tussen 'n bondel duiwe in dat die vere so spat. Soms bly meer as een lê met bloed wat by hulle bekke uitsyfer. Hulle kraaloë met die rooi randjies is vir hom mooi en hy voel vir hulle jammer, maar hy kan nie anders nie, hy moet hulle skiet, hy moet sy vrou tevrede stel. Sy sal hom in elk geval uitlag as hy sê dat hy die duiwe jammer kry. Dan tel hy hulle slap lywe aan die pote op en dra die hele tros in sy hand. As hy weer wil skiet, sit hy eers die hele bondel op die grond neer.

Toe hy by die huis kom, was sy vrou baie bly en begin dadelik om hulle vere af te pluk. Sy prys hom omdat hy sulke mooi vet duiwe gebring het en dié aand eet hulle sagte duiwe met skilferkorsdeeg.

Na die ete sê die vrou aan die oudste kind: Susanna, bring die Bybel dat julle Pa vir julle kan lees. En hy slaan die boek oop en hy sê: ek lees vir julle die heilige evangelie volgens Markus:

En in daardie dae het Jesus gekom van Násaret in Galiléa en is deur Johannes in die Jordaan gedoop. En dadelik toe hy opklim uit die water, sien Hy die hemele skeur en die Gees soos 'n duif op Hom neerdaal.

AI' NASTERGAL

Op die Karooplaas waar Carlos en sy ouers kuier, word dikwels gepraat oor sy ma se verjaardag wat naby is. Carlos wil oor en oor weet wanneer dit is. Hy kan al flink tot by tien tel, maar wanneer dit by die dae van die week kom, struikel hy nog. Sy pa neem hom geduldig tussen sy knieë. Hy laat Carlos vier vet vingertjies in die lug in opsteek. „As vandag verby is,” sê die pa, „is daar nog drie dae oor vir Mammie se verjaardag,” en hy buig een van die vier regop vingertjies om. „As môre verby is, is daar nog twee dae oor voor Mammie se verjaardag, en hy buig nog 'n vingertjie om. So gaan hy voort tot al vier die regop vingertjies omgebuig is.

Soos sy ma se verjaardag naderkom, neem Carlos se bekomernis toe. Hy wil graag vir sy ma 'n present gee, iets anders, iets waaraan niemand nog ooit gedink het nie. Maar hy kan nie dink wát nie. Hy lyk skoon nukkerig van al die dink.

Twee dae voor sy ma se verjaardag, hoor hy sy ma en tant Elsie op die voorstoep gesels. Hulle is besig om blomme in potte te steek en hulle praat ook net oor blomme.

„Weet jy, Elsie,” sê sy ma, „wanneer die Krismisrose in die Boland begin blom, kry ek so 'n snaakse gevoel op my maag, net soos wanneer die swaai op die mallemeule al vinniger begin draai. Dan weet ek: nou gaan alles einde toe.”

„Raai, Martie,” sê tant Elsie, „die waibesems gee my mos weer dié gevoelte.”

„Die waibesems?” vra sy ma. „En wat kan dít nou wees, Elsie-mens?”

„O, ek weet nie wat hulle geleerde naam is nie, maar dis die naam waarby ek hulle ken. Dis 'n bolplantjie wat hoog in die berge groei. Bokant die dam, tussen die bokklippe, dáár groei hulle. Hulle dra sulke liggers klokkies op lang stele, en by die ligste windjie gaan al die blommetjies aan 't roerel!”

„Ag, Elsie, ek móét hulle sien! Kan ons nie eendag soontoe stap nie?”

„Dis ver jong, maar as die mans ons met die bakkie tot by die dam neem . . .”

Carlos knyp sy oë styf toe en bid byna hardop dat die vrouens van die blomme moet vergeet. Dis wat hy vir sy ma gaan gee — 'n hele bos waibesems. Die laaste waibesem in die berg gaan hy pluk. Maar hoe kom hy daar, vingeralleen? Die dam is so ver. Byna dadelik weet hy raad: ai' Nastergal moet hom neem. Carlos hardloop so vinnig soos sy bene hom kan dra om die hoek van die huis. Byna hardloop hy in aia Lys vas.

„Waar's ai' Nastergal, aia Lys?"

„Sy krap hom die skaap se kop, my kleinbaas, doer by die kriebosse langs."

Ai' Nastergal kom nie meer elke dag huis toe nie, want sy is al oud. Net wanneer sy vir die een of ander los werkie nodig is, soos kop-en-pootjieskrap, of seepkook, of vleisbraai, word sy by die stroois laat roep. Maar sy lyk nog nie oud nie. Net eendag, toe sy haar kopdoek moes afhaal om dit losgeraak het, het Carlos gesien dat haar peperkorrels grys is. Vir 'n hele oggend het hy hom hieroor loop en verwonder: kan swartmense dan ook grys word?

Daar is sommer baie dinge aan ai' Nastergal waaraan Carlos hom kan verkyk. Rondom haar nek, so styf opmekaar dat sy skaaars haar nek kan knik, is stringe en stringe tandjieskrale. Dié naam was vir Carlos tog te koddig.

„Hoekom *tandjieskrale*, ai' Nastergal?"

„Onse kinders, soos hulle is nog klein, hulle byt daarop. Hulle byt, hulle byt, dan hulle se tande, hy kom uit."

Carlos kyk na die grys sade wat soos bosluise lyk en hy wonder hoe in die wêreld hy aan sý tande gekom het.

Verder is daar groot koperringe in haar ore, en daar is arm-bande, bont, maar soms ook van koper, van haar pols tot by haar elmoog. Die snaaksste, nee, die grilligerigste van alles, is die vierde vinger van haar regterhand waarvan die eerste lit afgekap is.

„Hoekom, ai' Nastergal?"

„Dis ons Tamboekies se geloof, my kleinbaas." Ai' Nastergal lag, en soos altyd wanneer sy lag, wip die vier swart kolletjies op elke wang so 'n ietsie omhoog. „En die geloof, my basie, ai, dis donker dinge daardie."

Ai' Nastergal sit plat op die grond agter die kriebosse, haar blou sisrok so wyd soos 'n tent om haar. Naby haar, op 'n smeulende miskoek-en-bakbossievuurtjie, staan 'n driepootpot op 'n driepootstaander. Voor haar is 'n skaapkop in 'n bak.

Carlos gaan sit op sy hurke voor ai' Nastergal. Vir die oomblik is die waaibesems en sy ma se verjaardag skoon vergete. Met drie plooië tussen sy oë kyk hy na die grynseende skaapkop in die wit emaljebak voor ai' Nastergal. Die stoom staan op die kop. Geduldig pluus die ou skepsel aan die wol. So elke dan en wan buig sy oor na die driepootpot en skep met 'n strooblik water uit die pot. Die dooie oë van die skaap loer kwaai deur wit wimpers na Carlos. Hy ril en sit so 'n klein bietjie tru.

„Toe my ouste, wat jy wou vir jou aia kom vra?"

Carlos maak hom swaar los van die betowering van die kop. Sê nou jy sit die kop weer mooi op die skaap se lyf, en jy werk dit vas aan die lyf?

Ai' Nastergal het baie geduld. Vir kopkrap is dit 'n vereiste, daarom kan die jong meide dit nie doen nie. Sy het baie geduld,

en daarom kan sy ook wag tot Carlos vanself begin praat. Sy krap en krap, en gooi water weg, en trek die stroopblik nader.

„Jislaaik,” sê Carlos eindelijk, en hy kyk op, vas in ai' Nastergal se oë. Van al die rook in die stroois lyk haar oë baie soos dié van die dooie skaap en Carlos word skielik 'n bietjie bang vir haar, maar haar glimlag stel hom weer gerus. Sy lag wit en breed bo haar ritse en ritse tandjieskrale. „Toe nou, my kleinbaas, wat jy wou vra?”

„Ag, ai' Nastergal, neem my berg toe, ek wil waaibesems pluk!”

Eers moet Carlos sê wat waaibesems is. Dit laat hom groot en slim voel. „Ek wil dit vir Mammie vir haar verjaardag gee,” pleit hy dringend.

„Dis mos maklik, my basie! Ons stuur hom vir Tatties of Wō-wō!”

Carlos is skoon bek-af. Hy maak of hy 'n rokie wegwaai, maar ai' Nastergal weet dadelik hoekom daar trane in sy oë is. Sō 'n present moet jy mos self gaan haal!

„Nee, ek het hom die ander plan. Wanneer hy is hom jou Mamma se verjaardag?”

Carlos steek twee vingers in die lug op. „Vandag se dag, en dan nog môre.”

Ai' Nastergal vergeet om te krap. Sy tuit haar lippe en suig dit weer in.

„Nou ek het hom die plan! Môremiddag ek sal hom die hout gaan haal by die dam. Dan ek vra hom die miesies of die kleinbaas hy kan hom nie saamgaan nie.”

„O, dankie, ai' Nastergal, o dankie!”

Carlos vertrek weer op 'n galoppie.

Carlos se ma kyk bekommerd na haar seun wat ongeduldig rondtrippel terwyl die grootmense hom vir oulaas teen veldgevaar waarsku. Hy het 'n laphoed op sy kop en 'n trui in sy hand, en hy brand om te loop, want voor die agterdeur staan ai' Nastergal vir hom en wag.

„Laat staan die kind,” sê oom Jan, tant Elsie se man. „Ai' Nastergal weet meer van kinders en die veld as ons almal saam.”

„Ja,” sê Carlos se pa, en hy probeer dapper klink, alhoewel hy self benoud oor die uitstappie voel, „vir die kind sal dit 'n opvoeding wees.”

„Maar dis so ver,” sê sy ma.

„En die weer steek elke middag op,” kom tant Elsie met háár bedenking.

„En as die hemel op ons val, het ons almal blou mussies op. Laat die kind nou loop, ai' Nastergal wag.” Oom Jan praat met 'n besliste stem.

Ai' Nastergal kry 'n knapsak vol padkos — gemmerbier en silwerkoekies.

„En kry vir jou ook, my ou skepsel,” roep tant Elsie hulle agterna.

By die hekkie sien hulle hoe ai' Nastergal Carlos se trui by hom oorneem. Sy het 'n swart tjalie om haar heupe, kompleet of sy kerk toe gaan. Van die voorstoep af hou hulle die twee figure in die laagte dop. Carlos draf sulke entjies voor ai' Nastergal uit; sý beduie met wye armgebare. Die grootmense bly op die stoep tot hulle die twee nie meer kan sien nie.

Ai' Nastergal en Carlos staan op die dam en afkyk. Daar is bleshoenders op die water wat blink strepe agter hulle aantrek. Twee wildeganse sleep laag oor die dam en raak-raak met hul vlerkpunte aan die water. 'n Groot wit wolk bol agter die berg uit en kyk na sy weerkaatsing.

Dié wolk stem ai' Nastergal onrustig. Die wind het hoeka suidoos begin waai. As hulle nou dadelik omdraai en huis toe gaan . . . Maar Carlos se oop gesiggie, so vol verwagting en vertroue, laat haar anders besluit. Die berg het baie bakkrans en grotjies. 'n Somerbui hou nie vir altyd aan nie.

„Kom, my ouste.” Sy vat hom aan die hand, en met 'n voetpaadjie wat tussen bakbossies deur kronkel, begin hulle die eerste steilte bestyg.

Skielik los Carlos ai' Nastergal se hand. Voor hulle in die paadjie is die snaaksste ding wat hy nog gesien het — 'n miskoe met pote.

„Dis 'n skilpad, my kleinbaas. Hy loop met sy huis op sy rug.”

Die skilpad stap met driftige hale. 'n Entjie verder kry hulle nog 'n haastige skilpad. Skilpaaie wat berg toe gaan, is 'n seker teken van reën. Die wolke in die lug groei aan.

Wanneer hulle by die bokkrans kom, is daar nie meer 'n stukkie blou in die lug nie. Die kranse staan skerp teen die grysgroen lug; en ewe skerp, of dit met swart ink teen die lug geteken is, staan die dun ritse van die waaibesems.

Ai' Nastergal wys hoe Carlos dit moet pluk. Eers moet die blare van die waaibesem van die steel gestroop word, anders knak die stingel nie maklik nie. Terwyl hulle pluk, soek sy na skuiling. Sy gewaar 'n behoorlike bakkransie, aan die een kant met klippe toegepak. Nou het sy weer rus vir haar gemoed.

„Ai' Nastergal!” roep Carlos met 'n hoë stemmetjie, „ai' Nastergal, kom kyk net hier!” Carlos het op 'n wynpers waaibesem afgekom. Selfs ai' Nastergal moet beken dat sy in haar lang lewe nog nooit so 'n kleur by waaibesems teegekom het nie.

Dan begin die eerste druppels val. Groot, vet druppels. Langer kan hulle nie wag nie. Ai' Nastergal se sisrok klap om haar enkels. So met haar hardloop voor hom uit sien Carlos dat haar bene ligter bruin as haar gesig en hande is.

Voor die skuiling groei 'n paar bakbossies. Ai' Nastergal pluk hulle uit en voer vir haar en Carlos 'n netjiese nessie binne die skuiling uit.

„Jislaaik, aia, wat ruik so snaaks?”

„Dis die skape en die dassies, my basie.” Aia Nastergal wys na die skaapmis wat soos korente rondom hulle lê.

Buite stroom die reën uit die grysgroen wolke. Blitse skiet venynig op die rantjies af. Daar is donderslae wat so hard is dat Carlos klappertand van die skrik. Hy ruk sy voet benoud weg wanneer 'n wit reëndruppel by die skuiling inspat.

Nou eers val dit ai' Nastergal by van Carlos se trui. Of sy vir die vergeet wil vergoed, hang sy ook haar tjalie om sy skouers. Carlos sit met groot oë na die reën en kyk. Só reën dit nie in die Boland nie! Miskien is dit om die swart tjalie, maar sy gesiggie lyk vir ai' Nastergal alte bleek. Die bier en die koekies — goeiste waar is haar gedagtes dan! Sy skink vir hom gemmerbier in 'n beker. Wanneer sy beker vir die tweede keer volgemaak is, hou sy die bottel voor haar mond. Carlos kyk aandagtig, maar ai' Nastergal se nek is so toe van die krale dat hy haar glad nie kan sien sluk nie. Hy hoor haar ook nie sluk nie. Dis net die bier in die bottel wat klok-klok sê. Hulle eet die koekies tot die laaste een toe. Dan vee ai' Nastergal sy mond met haar hand af.

Intussen het dit sagter begin reën. Die klippe begin blink in die lig wat deur die wolke breek. In 'n rotspoel staan die water koffiebruin. Soos pap wat prut, so lyk dit wanneer die reëndruppels in die poeletjie plerts.

Na sowat 'n uur hou die reën op. Die nat wêreld ruik na kruie — na wilde-als en kanfer, na kraakstewels en gras. Die son breek deur, eers traag, later voluit. Oral teen die hange skitter stroompies. Jy hoor die water in slootjies en selfs teen die voetpaadjies af.

Ai' Nastergal dra Carlos op haar rug, want sy wil nie hê sy voete moet nat word nie. Ken sy dan nie die wit ma's nie! Carlos het nog steeds die tjalie om sy rug — dit ruik vir hom so lekker. Of is dit nou ai' Nastergal se sisrok wat hy ruik? Hy lê met sy wang teen haar skouer.

„Hulle het na ons kom soek, my ouste,” praat ai' Nastergal na agter. „Die bakkie wag vir ons by die dam.”

„Steek tog net die blomme weg, ai' Nastergal!” beveel Carlos benoud.

Met die afsak teen die berg raak Carlos vaak. Ai' Nastergal se skommellopie en strooisreuk sus hom aan die slaap.

Dis nie aia Lys wat die volgende oggend Carlos se koffie kamer toe bring nie, maar ai' Nastergal self. In die een hand dra sy die koppie koffie, die ander hand hou sy agter haar rug.

„Toe, wys vir my aia!” Carlos sit regop in sy bed.

„Hoe dan nou, my ou leemannetjie?”

„Wat het jy daar?”

„Het jy lekker geslaap, my ouste?”

„Ag, aiaman!”

Die geheim het nou lank genoeg geduur.

Met 'n wye swaai van haar arm wys ai' Nastergal wat sy

agter haar rug het — die waaibesems in 'n koeldrankbottel. Maar nie sommer só 'n bottel nie! Sy hals is met blou en wit en geel kraletjies versier. Later sou Carlos uitvind dat ai' Nastergal dié bottelrokkies teen 20 sent elk aan 'n winkel verkoop. Mooie van al die waaibesems is dié wat Carlos net voor die reën gepluk het. Dis nóg perser in die huis as op die berg.

„Kam nou eers jou hare, dan jy vat die bottel vir jou mama.”

Woerts trek Carlos die kam deur sy hare. Ai' Nastergal strik sy slaapbroek. Reg is hy vir die gaan. En triomfantlik, die bottel vol blomme soos 'n vryheidsfakkel voor hom, stap Carlos oor die sitkamertapyt, en deur 'n lang gang, en in by die kamer waar sy ma nog rustig slaap.

KORRESPONDENSIE

HARM OOST

Met verwysing na prof. dr. A. N. Pelzer se gewaardeerde bydrae oor wyle oom Harm Oost maak ek graag van hierdie geleentheid gebruik om die volgende, moontlik aanvullende gegewens met betrekking tot sy jeugjare te verstrek.

Harm Oost, seun van Jan Oost en sy gade Aaltje, is in 1877 op die dorpie Oostwold, in die provinsie Groningen, gebore. Hierdie dorpie lê op die grens van die geologies ouer gedeelte van die Oldambt en die voormalige Dollardgebied wat in die loop van die eeue ingepolder is.

Op jeugdige leeftyd het die gesin na die naburige munisipaliteit Slochteren getrek waar die vader in die sogenoemde „Slochterveld” 'n kleinhoeve besit het. Hy en sy tydgenote, waaronder die oorgrootvader van skr., Hendrik Smid, en die vader van die latere bekende Nederlandse politikus en skrywer oor die verlede van die provinsie Groningen-Ter Laan-, het tot die ontginning van 'n gedeelte van hierdie streek bygedra.

Net soos Kornelis ter Laan, wat in 1871 gebore is, het Oost ook die Normaallesse in die naburige Hoogezand-Sappemeer gevolg waar hy sy opleiding as onderwyser ontvang het.

Uit piëteit teenoor Oost, wat hy goed geken het, het Ter Laan in sy „Groninger Encyclopedie” (Groningen, 1955, deel 2, pp. 569-570) 'n paar besonderhede aangaande die lewensloop van Oost opgeneem wat ewewel geen nuwe lig op sy verlede werp nie.

Van belang vir die agtergrondstudie van Oost aangaande sy jeugomgewing is K. ter Laan se werk „Geschiedenis van Slochteren” (Groningen, 1962).

JAN PLOEGER

WELKOME PUBLIKASIES

Kennedy, R. F. (intr.): *Thomas Baines, Akwarelle/Water Colours*, pp. 4, 6 pl., A. Robinson, Johannesburg, 1967. R50 (luukse ed.), R15.

Tot kort gelede was ons kennis oor Thomas Baines, reisiger, handelaar en kunstenaar, nog maar baie beperk. In die laaste jare het die literatuur oor hom egter gestadig toegeneem. Veral aan sy lewe en reise, sy dagboeke, is reeds heelwat aandag bestee.

Baines is in 1820 in King's Lynn, in Engeland, gebore. Hy leer vir vyf jaar die beginsels en tegniek van die dekoratiewe skilderkuns. In 1842 kom hy na die Kaap waar hy al spoedig 'n professionele kunstenaar word. Baines het egter 'n onweersaanbare drang gehad om te reis. In 1848 vind ons hom in Grahamstad vanwaar hy saam met W. F. Lidde 'n jagekspedisie na die Oranjerivier onderneem. Dat hy oor baie persoonlike moed beskik het, blyk wel uit 'n reis deur Kafferland wat hy in 1849 heeltemal alleen onderneem het. In daardie dae was so 'n onderneming nie sonder gevaar nie. Hierna volg 'n reis na die Vaalrivier, sy deelname aan die Agste Kafferoorlog, 'n reis na Engeland en Noord-Australië en met Livingstone na die Zambesierivier. Van 1861 tot 1864 trek hy saam met J. Chapman, 'n bekende grootwildjagter, van Walvisbaai na Ngamimeer en daarvandaan na die Victoriawaterval en die Zambesierivier. Na 'n kortstondige verblyf in Engeland maak Baines nog twee reise vanuit Durban na Matabeleland vir die S.A. Gold Fields Exploration Maatskappy, waarby hy geslaag het om 'n konsessie van Lobengoela te kry. Hy sterf in 1875 in Durban, juis voor sy vertrek vir die derde keer na die huidige Rhodesië.

Op hierdie reise het Baines honderde sketse en akwarelle gemaak, wat hy later vir sy olieverfskilderye gebruik het. Oor eersgenoemde werke het daar tot nou toe nog maar baie min verskyn en daarom is dit verheugend dat mnr. A. Robinson onderneem het om ses van Baines se akwarelle te reproduseer en uit te gee. Die oorspronklike werke is in die besit van die Africana-Museum in Johannesburg. Die noue samewerking tussen die direkteur en die personeel van die museum en die uitgewers het hierdie werk tot stand gebring. Daar is drie jaar aan gewerk en inderdaad is daarin geslaag om die reproduksies so natuurgetrou te maak as wat dit met ons moderne drukmetodes moontlik is. Veral aan die fynere tinte van akwa-

relle, wat by reproduksie dikwels soveel moeite veroorsaak, is baie aandaag bestee. Dié akwarelle is gemaak in 1848, tydens die eerste ekspedisie na die Oranjerivier, en in 1861 en 1863, gedurende die reis van Walvisbaai na die Zambesierivier.

Baines het met sy teken- en skilderwerke 'n skat van gewens nagelaat: landskappe, oorlogstaferere, diere, voëls, natuurlike-taferere en portrette. Sonder hierdie werke sou ons kennis van die Suid-Afrikaanse binneland in die 19e eeu aansienlik armer en beknopter gewees het. En vir die taak van 'n illustrerende historikus was Baines die juiste man. Hy het oor 'n besonder skerp waarnemingsvermoë beskik en 'n geheue vir besonderhede gehad. 'n Groot belangstelling vir die landskap, diere, voëls, blomme en plante het hom dinge laat vaslê wat ook vandag nog van aansienlike wetenskaplike betekenis is. Hy het betreklik noukeurig dagboek gehou van sy reise en wederwaardighede. 'n Aantal van hierdie werke is gepubliseer en hulle vorm 'n fassinerende toeligting op die skilder- en tekenwerk.

Die waarde van hierdie publikasie lê nie net in die ses besonder geslaagde reproduksies nie. Dit is veral belangrik as historiese bron. Die introduksie is geskryf deur R. F. Kennedy, die vorige direkteur van die Africana-Museum en een van die grootste Africana-deskundiges in ons land. Hy skryf 'n breedvoerige toeligting by elke prent afsonderlik waarby na bestaande literatuur en dagboeke verwys word. Dit is verblydend én van besondere belang dat sulke uitstekend versorgde plateboeke in ons land tot stand kan kom. Die boek is gedruk en gebind in Johannesburg; 'n bewys dat daar wel deeglik hoogstaande drukwerk in Suid-Afrika gelewer kan word.

Die prente is los in 'n plastiese houer verpak en dit is moontlik om hulle uit te neem en te raam, sonder om aan die boek self blywende skade aan te rig. Die luukse uitgawe het een prent meer.

Thomas Bowler: *Pictorial Album of Cape Town, with Views of Simonstown, Port Elizabeth and Grahamstown*, intr. F. R. Bradlow, herdruk van 750 eks., C. Struik, Kaapstad, 1966. R60 (luukse ed.), R30.

Bowler's Four Views of Cape Town, intr. F. R. Bradlow, herdruk, A. A. Balkema, Kaapstad, 1966. R9.50.

Daar is in die vorige eeu baie geskilder en geteken aan die Kaap. Tog was daar maar min werklike kunstenaars. Onder die enkele wat daar was, soos Baines en Vignon van Alphen, was Thomas Bowler verreweg die beste. Bowler is in 1813 in Engeland gebore en het op twintigjarige leeftyd na die Kaap gekom. Na 'n aantal jare vestig hy hom hier as onderwyser in skilder- en tekenkuns. Hy skilder veral in waterverf, maar ook in olie en hy maak sketse en tekeninge. Vervolgens word van sy waterverwe litografieë gemaak. In die

geheel het Bowler drie-en-sestig van hierdie litografieë gepubliseer. Nege hiervan het afsonderlik verskyn; vier in 'n lêer, die „Four Views of Cape Town”; en die orige in albums: tien in „South African Sketches” (1854); agt in „The African Sketch Book” (1855); twintig in „The Kaffir Wars and British Settlers in South Africa” (1865); en twaalf in die „Pictorial Album with Views of Simonstown, Port Elizabeth and Grahamstown” (1866). Veral gedurende die afgelope jare het hierdie litografieë, wat naderhand uit die albums gesny en los verkoop is, steeds moeiliker bekombaar en duurder geword.

Die „Four Views” is so skaars dat selfs die Suid-Afrikaanse Biblioteek nie 'n volledige stel besit nie. Hierdie vier prente behoort tot die vroeëre litografieë van Bowler. Hulle is in 1844 uitgegee. Die litografiese werk is gedoen deur Thomas Picken, wat gewerk het by die bekende drukkersfirma Day en Haghe, in Londen. Hierdie firma was beroemd vir die pragtige litografiese illustrasies wat hulle gedruk het. Die stel omvat „Naby die battery Amsterdam”, „Tafelbaai in 1844”, „Op die strand naby die Militêre Hospitaal”, en „Gesig op Kaapstad vanaf Tamboerskloof”. Hulle is in twee kleure gedruk: swart en liggeel, terwyl van die wit kleur van die papier gebruik gemaak is om party groter vlakke lewendiger te maak.

As prente staan hulle op 'n baie hoë peil. Wanneer mens hulle goed bekyk, is dit opvallend hoe uitstekend die ewewig in komposisie is. Met vae wit en grys vlekke word die hoë lugruimte verlewendig; die sagte deining van die seegolwe is baie suggestief, terwyl die Tafelbergmassa hoog oprys met 'n skip op die voorgrond en groepe voëls om die juiste afwisseling te bewerkstellig. Bowler het goed gewet hoe om die dynserige van die blou berge op die agtergrond weer te gee sonder om in sentimentaliteit te verval. Maar ook die grootste en majestueuse indruk wat 'n berg maak wanneer mens vanaf die voet omhoog kyk, het hom dikwels geboei. Met hoeveel belangstelling, maar ook met hoeveel liefde het hy die Kaapse landskap bekyk!

Twee-en-twintig jaar later het die „Pictorial Album” verskyn. Dit was die laaste van die vier albums met lito's van Bowler wat uitgegee is. Die litografiese werk is hierdie slag gedoen deur 'n uitstekende Londense kunstenaar, W. L. Walton. Die twaalf lito's is ook weer volgens waterverfskilderye deur Bowler vervaardig en ons weet waar agt hiervan vandag is sodat die prente daarmee vergelyk kan word. Hierdie album bevat die volgende prente: „Gesig op Kaapstad vanuit Tafelbaai”, „Die Goewernewoning”, „St. George Katedraal vanaf Waalstraat”, „Die Openbare Biblioteek en Museum vanaf die Botaniese Tuin”, „Adderleystraat en die Hervormde Kerk”, „Ingang van die Kasteel”, „Die groot Katedraal”, „Die Lutherse Kerk in Strandstraat”, „Die Presbiteriaanse Kerk op St. Andrewsplein”, „Simonstad”, „Port Eliza-

beth" en „Grahamstad". Hulle is in drie kleure uitgevoer: swart, geelbruin en ligblou. Soms blyk dit dat die litograaf die Kaap self nooit gesien het nie en Bowler se uitbeelding is nie heeltemal reg vertolk nie. Nogtans bly dit van 'n baie hoë kunsgehalte.

Daar is 'n uitvoerige geskiedkundige inleiding en 'n beskrywing by elke prent deur W. H. Thomson, 'n Kaapse predikantseun wat self ook vir predikant opgelei is maar later joernalis geword het. Van die twaalf lito's is daar vyf wat kerke weergee en dit lê voor die hand dat veral hierdie toeliggende teks besonder interessant is. Thomson gee ons 'n kykie op die daaglikse lewe aan die Kaap in 1866, toestande wat geheers het en omstandighede waaronder die mense gelewe het. Hy gee ook beskrywings van strate en geboue, van die lokale bevolking en sy gewoontes, die aankoms van 'n posboot en hoe sommige kerke gebou is. Kultuurhistories is dit van besonder waarde.

Maar ook esteties gesien moet die her-uitgawe van hierdie litografieë van Bowler as besonder belangrik geag word. Die prente self is gemaak deur 'n skilder wat behoort het tot die Engelse Skool van waterverfskilders in die helfte van die 19e eeu. Maar bowendien is die prente gemaak in 'n tyd toe die litografiese kuns in Engeland 'n hoogtepunt bereik het, en die fototegniek dit nog nie begin verdring het nie.

Deur die jare het die prente meer en meer bewonderaars gekry en het hulle onder die aandag van versamelaars gekom. Vandag is hulle skaars en duur en party van hulle is prakties onbekombaar. Hierdie herdrukke voorsien in die leemte. Aan albei publikasies is die grootste sorg bestee en die reproduksies voldoen volkome aan die hoogste eise wat daaraan gestel kan word. Laat ons hoop dat die uitgewers sal oorweeg om ook van 'n aantal ander litografieë van Bowler herdrukke te laat maak.

Suid-Afrikaanse Kuns van die Twintigste Eeu/Twentieth Century South African Art; pp. XVII, 133, 162 repr. (56 in kleur), Kaapstad, Human & Rousseau, 1966. R16.50.

Vir twee jaar het 'n hele aantal kunsdeskundiges gewerk om hierdie pragtige plateboek tot stand te laat kom. In 'n voorwoord gee prof. dr. M. Bokhorst, direkteur van die Suid-Afrikaanse Nasionale Galery in Kaapstad, 'n oorsig van die veelvuldige bedrywighede van die Rembrandt Industriële Groep op die gebied van ons kuns; hy verduidelik hoe die Rembrandt van Rijn-Stichting tot stand gekom het en hoe tenslotte die ou N.G. Sendingkerkie in Graaff-Reinet aangekoop is. Hierdie geboutjie, een van die oudste kerke in ons land, is tot 'n museum omskep en 'n groot aantal kunstenaars is bereid gevind om van hul werke hiervoor af te staan.

Prof. H. Martienssen gee in die inleiding tot die boek 'n

oorsig van ons kuns in hierdie eeu. Kunsopvattinge kom vanuit telkens weer ander streke van Europa na Suid-Afrika en beïnvloed ons kunstenaars sowel direk as indirek. Die vroegste werklike kunstenaars in die 20ste eeu in Suid-Afrika was Hugo Naudé, Volschenk, Oerder, Wenning en Van Wouw, spoedig opgevolg deur Pierneef. Maggie Laubser en Irma Stern het die Duitse ekspressionisme hierheen gebring en hul werk het 'n verfrissende invloed uitgeoefen. Op hul beurt is hulle weer opgevolg deur Battiss, Krige, Bardinelli, Preller, Higgs, en baie ander. Ook 'n hele aantal werke van die jonger tydgenote is gereproduseer.

Tog is die keuse van die 162 reproduksies nie heeltemal representatief vir die kuns van ons land nie. Dit is meer gegrond op die kunsbesit van die Rembrandt van Rijn-Stichting, werke waarmee die Groep by advertensiefilms te doen gehad het, en die inhoud van die Hester Rupert-Kunsmuseum in Graaff-Reinet. Deurdat hierdie museum tot stand gekom het met behulp van spontane skenkings van die kunstenaars self, behoort die werke nie noodsaaklik tot die beste skeppings van daardie kunstenaars nie. Maar min kon hulle veroorloof om hul beste werk te skenk. Nogtans vind ons 'n hoë gemiddelde peil wat in hierdie boek geïllustreer is. Die feit dat dit nie uitsluitend die allerbeste werke is wat weergegee word nie, hoef nie noodsaaklik 'n beswaar te wees nie. Die belangrikste voorbeelde van Suid-Afrikaanse kuns kan stadigaan as algemeen bekend geag word en merendeel hiervan is wel in 'n boek, katalogus of op 'n ander manier gereproduseer. Dis goed om deur middel van hierdie boek kennis te maak met 'n aantal minder bekende werke. Die enigste beswaar wat geopper kan word, is dat die titel van die boek in hierdie vorm effens misleidend is. 'n Kort ondertitel kon dit voorkom het.

Nogtans is dit 'n boek wat by almal wat in ons kuns belangstel baie warm aanbeveel moet word. Die 162 reproduksies, waarvan 56 in kleur, staan op 'n standaard wat nog nie in 'n geïllustreerde kunsboek in ons land bereik is nie. Dit is duidelik dat van alle beskikbare tegniese middele gebruik gemaak is om die kleure so getrou as moontlik volgens die oorspronklike werke te verkry. In hierdie poging het die drukker en uitgewers ten volle geslaag.

Behalwe as 'n mooi kunsboek en 'n aantreklike naslaanwerk in ons land, behoort die boek ook in die buiteland baie sukses in te oes. In teenstelling met alte veel Suid-Afrikaanse publikasies is dit besonder aantreklik en goed gebind. Wat voorkoms betref, doen dit nie onder vir die kunsboeke wat oorsee uitgegee word nie.

BOEKE ONTVANG

AFRIKAANSE PERS-BOEKHANDEL, JOHANNESBURG

Botes, D. P. M.: Klein grys telegramme van die wêreld. (Digbundel.)

HAUM, KAAPSTAD

Sendak, Maurice: Wildekanisland (Bekroon met die Caldecottmedalje van die Biblioteekvereniging as die beste kinderboek van 1964) R1.60

NASIONALE BOEKHANDEL, KAAPSTAD

Bruijn, Margreet: De zilveren schaatsen R1.25
Du Plessis, I. D.: Terugblik R1.40
Du Plessis, P. G.: Hoogtepunte ('n Keur uit die artikels wat in vyftig jaar in Die Huisgenoot verskyn het.) Byeengebring deur R1.90
Walters, M. M.: Cabala R1.95

VOORTREKKER PERS, JOHANNESBURG

Wit Konyntjies en ander verhale 50c
Valkenburg, G. B. -Coetzee, G. H. J. -Venter, Hertzog: Lees en Begryp (Begripstoets vir st. 9 en 10) R1.45

DIE S.A. AKADEMIE VIR WETENSKAP EN KUNS, 1967

Boshoff, S. P. E. en Nienaber, G. S.: Afrikaanse Etimologieë R7.50

Ruilnommers:—

Kentering, VIII, 4

Bovee, Juul: Die Distelkroon (De Bladen voor de poëzie, XIV, 10)
Vangansbeke, Julien: Poëzie, een bede-vaartuig, Vita, Oudenaarde, 1967

African Outlook (The Voice of Southern Africa) I, 1 Julie 1967.
Dolphin Press, Pretoria.

Gedruk deur Hayne & Gibson, Doornfontein, Johannesburg.

